správy mrg ★★★ správy mrg ★★★ správy mrg ★★★ správy mrg ★★★ správy mrg

Sociálna psychológia menšín

Henri Tajfel

Správa Minority Rights Group - Skupiny pre práva menšín

Skupina pre práva menšín
(Minority Rights Group - MRG)

je medzinárodnou výskumnou a informačnou organizáciou, registrovanou vo Veľkej Británii podľa Zákona o dobročinných spolkoch z roku 1960 ako vzdelávací dobročinný spolok. Medzi jej hlavné ciele patrí :

- zabezpečiť spravodlivosť pre menšinové alebo väčšinové skupiny, ktoré sú podrobené diskriminácii, a preskúmavaním ich situácie a publikovaním faktov v čo najširšom rozsahu prispieť k výchove a k aktivizácii verejnej mienky;
- zverejňovaním porušovaní ľudských práv napomáhať pri predchádzaní prerastania týchto problémov do nebezpečných a ničivých konfliktov, ktoré sa v prípade polarizácie len ťažko dajú riešiť;
- prostredníctvom svojho výskumu pestovať medzinárodné porozumenie faktorov, ktoré vytvárajú predsudky a skupinové napätie a tak napomáhať podpore rastu svetového vedomia týkajúceho sa ľudských práv.

SPONZORI

Lady Butler
George Cadbury
Milovan Djilas
Dr Robert Gardiner
Dr Dharam Ghai
Lord Arnold Goodman CH
David Kessler
Dr Joseph Needham FRS

RADA

Predseda: Sir John Thomson
Dr Shirin Akiner
Philip Baker
Hugo Brunner
Efua Dorkenoo
Scilla Elworthy
Francoise Fonval
Jennie Hatfield-Lyon
Ben Hooberman
Richard Kershaw
Helen Krag
Dr Claire Palley
Kate Phillips
Philiup Rudge

ZAMESTNANCI

Riaditeľ Alan Phillips
Medzinárodná obhajoba Anne Bouvier, Chandra Roy
Osobná tajomníčka riaditeľa Emmie Dharmakan
Projekty - stredná a východná Európa Suzanne Pattle
Redaktor Judith Kendra
Marketing Deborah Knight
Obchodné oddelenie Gloria Mitchell
Publikácie Brian Morrison
Financie Patricia Pons
Projekty - Ázia / Stredný východ Patricia Sellick
Administratíva Frances Smith
Financie David Squar
Tajomníčka Mary Thompson
Vzdelávanie Rachel Warner

ÚRAD

Minority Rights Group
379 Brixton Road
Londýn SW9 7DE
Veľká Británia
tel.: +44(0)71-978 9498

Skupina pre práva menšín ďakuje všetkým organizáciám i jednotlivcom, ktorí pomohli pri príprave tejto správy.

Skupina pre práva menšín by tiež rada vyjadrila osobitnú vďaku Európskej komisii za jej významný príspevok k novým prístupom k ochrane menšín.

HENRI TAJFEL sa narodil v židovskej rodine v Poľsku a vzdelanie získal v niekoľkých európskych krajinách. Počas druhej svetovej vojny slúžil vo francúzskej armáde, bol zajatý a až do roku 1945 bol vojnovým zajatcom v Nemecku. Po vojne pracoval na rehabilitačných projektoch vo Francúzsku, v Belgicku a v Nemecku. V roku 1951 sa usadil vo Veľkej Británii a neskôr učil na univerzitách v Durhame a v Oxforde, kým sa nestal profesorom sociálnej psychológie na Univerzite v Bristole. Hosťoval na univerzitách v USA, v Kanade, vo Francúzsku, v Holandsku, v Taliansku a v Izraeli a bol prezidentom Európskej asociácie experimentálnej sociálnej psychológie. Zomrel v máji 1982.

© Minority Rights Group

ISBN: 80-967169-1-3

Publikácia vydaná nadáciou MRG - Slovakia
s finančnou podporou PHARE Democracy Programme
Bratislava, 1995

Preklad:	Alena Zeľová
DTP:	Pavol Trgiňa
Tlač:	Polygrafia SAV
Počet výtlačkov:	1000

Na obálke sú reprodukované časti z Všeobecnej deklarácie ľudských práv, prijatej Valným zhromaždením OSN 10. decembra 1948.

SOCIÁLNA PSYCHOLÓGIA MENŠÍN

Henri Tajfel

Obsah

Predslov:
Medziskupinové vzťahy a skupinová identita 3

I. Možnosti a obmedzenia 7

II. Čo je menšinová "skupina"? 7

III. Vnútorné a vonkajšie kritériá príslušnosti k menšine 9

IV. Od sociálnej stability k sociálnej zmene: psychologické dôsledky príslušnosti k menšine 11

Poznámky 23

Bibliografia 24

Poznámka prekladateľa 25

Predslov:
Medziskupinové vzťahy a skupinová identita

Henri Tajfel patrí medzi tie osobnosti modernej sociálnej psychológie, ktoré posunuli hranice jej záujmu a prekonali tradičnú, individualistickú perspektívu štúdia interakcií medzi človekom a spoločnosťou. Jedným z dôležitých pojmov v Tajfelovej práci je pojem sociálnej identity, ktorý pokladá za súčasť osobnej identity. Zjednodušene povedané, Tajfel sa domnieva, že jedinec rozširuje svoju identitu aj na skupinu, ktorej sa cíti byť členom. Ak súčasťou ľudskej identity je aj príslušnosť k istej skupine, jedinec sa usiluje, aby tá "jeho" mala vysoký spoločenský status. Ak porovná vlastnú skupinu so skupinou, s ktorou považuje za zmysluplné sa porovnávať, a toto porovnanie vychádza v prospech "jeho" skupiny, prispieva to k pozitívnemu obrazu aj o ňom samotnom. Pozitívny výsledok porovnania zas podporí pocit spolupatričnosti. Toto platí, podľa Tajfela, všeobecne, hoci v odlišnej miere pre kolektivistickú a individualistickú kultúru, k čomu sa vrátime neskôr.

Tajfel so spolupracovníkmi (1971) vyvinul zaujímavý experimentálny postup, ktorý je v sociálnej psychológii známy pod názvom paradigma minimálnej skupiny. Prostredníctvom tohto postupu chcel zistiť, aká je minimálna a súčasne dostatočná podmienka na to, aby sa človek cítil členom nejakej skupiny a podľa toho aj konal. Opakovane sa mu podarilo ukázať, že stačí, aby ľudia, náhodne rozdelení do skupín prijali novú kategorizáciu, spoločné pomenovanie. Ak sa členovia skupín identifikujú s novým označením, začnú sa správať v závislosti od toho, k akej skupine patria. V jednom z Tajfelových experimentov mali členovia dvoch skupín rozdeliť odmeny medzi vlastnú a druhú skupinu. Ukázalo sa, že systematicky uprednostňovali vlastných členov pred nečlenmi. Neodmeňovali podľa dosiahnutých výsledkov nezaujato, ale brali do úvahy, k akej skupine odmeňovaný patrí. Tajfel so spolupracovníkmi vymyslel taký spôsob odmeňovania, ktorý mu umožnil odpovedať na otázku, prečo jednotlivci uprednostňujú vlastných členov. Z rozdielov odmien bolo možné usúdiť, že ich uprednostňujú preto, lebo chcú, aby ich skupina dosiahla lepší výsledok, a tak získala vyššiu prestíž. Išlo teda o správanie motivované súťaživosťou. Vysvetlenie, ktoré sa ponúka pri pozorovaní prirodzených skupín, že ide o obyčajné skupinové sebectvo, resp. o vnútroskupinovú reciprocitu na základe princípu výmeny (ty dáš mne, ja dám tebe), nemá platnosť v prípade minimálnej skupiny. Vypovedajú však Tajfelove experimenty aj o správaní sa reálnych skupín? Kým si odpovieme na túto otázku, zamyslime sa nad závermi, ktoré vyvodil zo svojich experimentov Turner (1975). Použil v nich Tajfelov postup minimálnej skupiny, ale s tým rozdielom, že polovica členov rozdeľovala odmenu v peniazoch, zatiaľ čo druhá prideľovala body, ktoré mali len symbolickú hodnotu. Uvažoval takto: Ak pri diskriminácii medzi vlastnou a cudzou skupinou ide len o materiálne záujmy, bude diskriminácia pri rozdeľovaní peňazí väčšia ako pri prideľovaní bodov. Naopak, ak hrajú väčšiu úlohu prestížne motívy, bude uprednostňovanie väčšie pri prideľovaní bodov. Výsledky ukázali, že diskriminácia je väčšia, ak ide o symbolickú hodnotu. Zisky teda nemusia byť hlavným cieľom, ale len prostriedkom ako zvýšiť prestíž vlastnej skupiny. Turner preto navrhol, aby sa aj v reálnom živote rozlišovalo medzi konfliktom záujmov skupín a sociálnym súťažením. Kým pri konflikte záujmov ide o to, že dve skupiny (alebo aj viac) si robia nárok na vlastníctvo alebo právo na to isté, sociálne súťaženie súvisí predovšetkým s motívom súťaženia s inou skupinou. Situácia experimentu s minimálnou skupinou umožňuje zvíťaziť, ak jej členovia konajú diskriminatívne v prospech vlastnej skupiny. Naopak, skupina v tejto situácii prehráva, ak jej členovia neodpovedajú diskriminujúcim spôsobom.

Uvedené experimenty teda ukazujú, že motívy diskriminácie sú početnejšie ako nám naznačuje každodennná skúsenosť. Diskriminácia môže byť nazámerná, môže byť, napríklad, výsledkom súťaživého správania, motívu získať vyššie uznanie ako tí druhí.

Taylor a Jaggi (1974) ukázali pomocou iných experimentálnych postupov, ktoré nadväzovali na Tajfelove práce, že členstvo v skupine ovplyvňuje aj spôsob, akým vnímame a posudzujeme správanie iných. Požiadali 30 úradníkov - hinduistov v Indii, aby hodnotili sériu epizód, v ktorých hlavným aktérom bol obchodník. Niektoré snímky ukazovali obchodníka v situáciách, v ktorých podvádzal zákazníkov a iné ako zákazníkom dobre slúžil. Snímky premietli úradníkom - hinduistom, pričom jedna skupina videla len poctivé a druhá skupina len nepoctivé správanie obchodníka. Jednu polovicu z každej skupiny informovali, že obchodník je hinduista, kým druhú, že obchodník je moslim. Vznikli tak štyri skupiny úradníkov, ktoré posudzovali správanie obchodníka nezávisle od seba. Jedna skupina hodnotila obchodníka poctivého, označeného ako hinduistu, druhá - obchodníka nepoctivého a takisto hinduistu, tretia poctivého obchodníka - moslima a štvrtá nepoctivého obchodníka, takisto moslima. Ukázalo sa, že rozdiely v posudzovaní spôsobila práve informácia o jeho náboženskej príslušnosti. Ak sa úradníci s obchodníkom identifikovali, lebo bol rovnakého náboženstva, tak poctivé správnanie obchodníka vysvetľovali jeho dobrými osobnostnými vlastnosťami, zatiaľ čo nepoctivé pripísali vonkajším, viac-menej náhodným okolnostiam. Úradníci teda pripísali obchodníkovi - hinduistovi zodpovednosť za pozitívne správanie, ale nie za negatívne správanie.

Úplne opačne posúdili úradníci zodpovednosť moslimského obchodníka, pretože ho vnímali ako člena inej, odlišnej skupiny. Nepoctivé správanie vysvetľovali jeho zlými osobnostnými vlastnosťami, zatiaľ čo poctivé správanie pripísali náhode, či vonkajším tlakom.

V reálnom živote sa stretávame so skupinami, ktoré sa neodlišujú len svojim pomenovaním, ale aj spoločenským postavením, početnosťou a pod. Moscovici s Paichelierom (1978) študovali, či tieto posledne menované skupinové charakteristiky súvisia so stupňom diskriminácie. Pripravili experiment, v ktorom išlo o diskrimináciu v hodnotení esejí. Na základe výsledku v teste tvorivosti vytvorili početne malú a veľkú skupinu študentov. Početne menšiu skupinu označili na základe výsledkov testu ako vysoko kreatívnu, zatiaľ čo početnejšiu skupinu študentov ako málo kreatívnu. Experimentátori klamali, pretože výsledok testu v skutočnosti nepoužili na zostavenie skupín. Študentov rozdelili náhodne, aby sa navzájom od seba neodlišovali. Týmto klamstvom dosiahli, že menšinová skupina získala v porovnaní s väčšinovou skupinou vyššiu prestíž a naopak. Pri analýze výsledkov hodnotenia sa ukázalo, že študenti menšinovej skupiny pri hodnotení esejí viac diskriminovali členov vlastnej a cudzej skupiny, než študentov väčšinovej skupiny. Keď experiment zopakovali s inými študentami, ale s tým rozdielom, že tentokrát získala vyššiu prestíž početnejšia - majoritná skupina, tak porovnanie výsledkov ukázalo, že majoritná skupina diskriminuje vlastnú a cudziu skupinu vo svoj prospech v menšej miere, keď má vyšší status. Ináč povedané, ak má väčšinová skupina vysoký status, posudzuje menšinu česnejšie než v sitácii, keď jej status je nižší. U menšinovej skupiny sa zistila opačná tendencia. Ak má menšina vyšší status, diskriminuje viac v prospech svojich členov, než keď má nízky status. Zo všetkých skupín najmenej diskriminovala menšinová s nižším statusom. Moscovici a Paichelier výsledky

interpretujú v tom zmysle, že väčšinová skupina si môže dovoliť tolerovať menšiny a správať sa voči nim relatívne spravodlivo, ak si je sama istá svojim postavením (sme lepší a selnejší - početnejší) a toto postavenie považuje za stabilné. Opak, podľa Moscoviciho a Paicheliera, platí pre menšinové skupiny. Ak má menšina vyšší status, uprednostňuje viac vlastných členov ako keď jej status je nižší. Autori sa domnivajú, že úspešná menšina si môže zabezpečiť svoje prestížne postavenie len zdôrazňovaním svojich odlišností, zatiaľ čo neúspešná menšina má tendenciu identifikovať sa s úspešnejšou väčšinovou skupinou.

Pri vysvetľovaní rozdielov v stupni diskriminácie nevystačili teda autori so skupinovými charakteristikami početnosti a prestíže a museli uvažovať o ďalšej charakteristike - o stabilite statusu. Turner naplánoval preto svoje experimenty tak, aby mohol skúmať aj vplyv tejto charakteristiky. Potom, čo požiadal študentov rozličných univerzít, aby štylisticky vylepšili istú pasáž prózy, rozdelil ich do skupín, a to najprv podľa typu štúdia (skupinu študentov umeleckých a vedeckých odborov) a dal im odlišné inštrukcie. Stabilným skupinám povedal, že študenti umeleckých škôl sú tradične (stabilne) výrazne lepší vo verbálnych schopnostiach, a teda aj ich štylistické zásahy budú iste lepšie ako študentov vedeckých smerov. Nestabilné skupiny informoval, že pre študentov umeleckých smerov je dôležitejšia verbálna inteligencia, zatiaľ čo študenti vedeckých smerov potrebujú viac priestorovo-motorickú inteligenciu. Analýza výsledkov ukázala, že jediná skupina, ktorá presadzovala pri hodnotení štylistických úprav vlastnú skupinu, boli študenti umeleckých odborov v nestabilnej podmienke, teda skupina s vyšším, ale nestabilným statusom. Skupina s vyšším a stabilným statusom bola čestnejšia a ocenila to, čo si ocenenie zasluhovalo. Experimentátor po oznámení výsledkov hodnotenia prepisov požiadal jednotlivocov, aby uviedli, ku ktorej skupine by chceli patriť v budúcnosti. Zatiaľ čo študenti umeleckých smerov nemali v úmysle zmeniť svoje členstvo, niektorí študenti umeleckých smerov nemali v úmysle zmeniť svoje členstvo, niektorí študenti vedeckých smerov ho zmeniť chceli. Výsledky dokazujú aj to, že experimentátorovi sa skutočne podarilo inštrukcou zmeniť status skupín, lebo za normálnych okolností sa študenti vedeckých smerov necítia horší ako ich "umeleckí" kolegovia.

Ako vidno, Tajfel inšpiroval svojou paradigmou minimálnej skupiny celú sériu prác, čím sa rozšíril pohľad na problematiku skupinových vzťahov, ktorá sa v tradičnom prístupe obmedzovala na otázky konformity jedinca v skupine a osobnostné faktory, ktoré túto konformitu zosilňujú alebo zoslabujú.

Príslušnosť ku skupine typ kultúry

Skupinové členstvo v kolektivistickej a individualistickej kultúre má odlišný charakter (pozri napr. Smith a Bond, 1993). Kým v kolektivistickej spoločnosti je členstvo založené na prisúdených, objektívnych charakteristikách, v individualistickej spoločnosti je záležitosťou individuálnej voľby. Pritom každé rozhodnutie, či už ide o profesiu, zamestnanie, politické a náboženské presvedčenie a podobne, je možné zmeniť a považuje sa to za prípustné. Dokonca aj rodina, do ktorej sa jedicec narodil, sa stáva v dospelosti otázkou osobnej voľby, v závislosti od toho, nakoľko s ňou jedinec chce udržiavať kontakt.

Naproti tomu skupinové členstvo v kolektivistickej kultúre je v podstate nezávislé od vôle jednotlivca. Je však viazané na charakteristiky, ktorými je jednotlivec označený (náboženstvo, ekonomický a sociálny status rodiny). Ďalší rozdiel je v tom, že skupinová príslušnosť zaväzuje v kolektivistickej spoločnosti k istému spôsobu života, k rešpektovaniu istých hodnôt v podstatne väčšej miere ako v individualistickej spoločnosti. Kým prechod z jednej spoločenskej vrstvy do druhej je považovaný v kolektivistickej poločnosti za neprípustný, v individualistickej spoločnosti je sociálna mobilita posudzovaná priaznivo a považuje sa za prirodzený dôsledok individuálneho úsilia, šťastia, úspechu. Akceptácia sociálnej mobility súvisí so spôsobom, akým je spoločnosť členená. Stratifikácia individualistických spoločností je založená na získaných charakteristikách jednotlivca (úspech, bohatstvo, šťastie, vzdelanie), zatiaľ čo v kolektivistickej spoločnosti sa rešpektujú charakteristiky zdedené, resp. zdieľané spolu s ostatnými členmi skupiny, Spoločenské skupiny v individualistickej spoločnosti sú teda pre nových členov v princípe otvorené.

V kolektivistickej kultúre je ťažké opustiť vlastnú skupinu a prejsť do vyššej aj z toho dôvodu, že "vlastní" to hodnotia ako stratu tváre, ako zradu. Ale ani v individualistickej kultúre nie je tento prechod vždy a pre všetkých rovnako bezproblémový. Podstatne problematickejší ja napríklad pre jednotlivcov pochádzajúcich z menšinových skupín s nízkym spoločenským statusom. Obvykle ide aj o vizuálne ľahko odlíšiteľné skupiny, o ktorých si väčšinová populácia vytvorila zovšeobecnené predstavy. Tieto hodnotenia sa potom stereotypne aplikujú na jej jednotlivých príslušníkov, ktorí prestávajú byť posudzovaní výlučne na základe svojich individuálnych charakteristík a výkonu. Stereotypy sa prinajmenšom stávajú akýmsi rámcom, v ktorom je jednotlivec posudzovaný. Výsledkom je potom napríklad takéto konštatovanie: "Na rozdiel od väčšiny Indiánov je tento celkom pracovitý".

Leung a Bond (pozri Smith a Bond,1993) si položili ozázku, či existujú medzi kolektivistickou a individualistickou kultúrou rozdiely aj v tom, aké princípy odmeňovania považujú ľudia za spravodlivé. Zistili, že pri odmeňovaní vlastnej skupiny sa viac uplatňuje princíp rovnosti, teda každý dostáva rovnako, bez ohľadu na svoj prínos, kvalitu práce, respektíve, že sa princíp rovnosti kombinuje s princípom potreby, teda viac dostáva ten, kto to v skupine väčšmi potrebuje. Pri rozdeľovaní odmien vonkajšej skupine sa viac uplatňuje princíp zásluhovosti. Potvrdila sa teda každodenná skúsenosť, že vonkajší posudzovatelia odmeňujú individuálne výkony podstatne viac podľa zásluhy, podľa prínosu ako interní posudzovatelia, ktorí rozdeľujú viac rovnostársky. Americkí študenti, na rozdiel od čínskych, predsa však viac uprednostňovali odmeňovanie podľa prínosu pred rovnostárskym hodnotením, a to aj v prípade vnútornej skupiny. V ďalších výskumoch, ktoré študovali vzťah medzi spôsobom odmeňovania a výkonnosťou skupiny, sa zistilo, že z hľadiska udržania harmónie skupiny sa ukázalo ako najlepšie rovnostárske odmeňovanie, ale z hľadiska budúceho výkonu skupiny je lepšie odmeňovanie podľa prínosu.

Osobná a sociálna identita

Ak sa vrátime k úvodnému predpokladu, že sociálna identita je súčasťou osobnej identity a prestíž skupiny sa spája s vlastnou prestížou, taj je zrejmé, že členstvo v skupine, ktorá má nízky spoločenský status, predstavuje pre človeka vážny psychologický problém. Ako sa jedinec a skupiny s takýmto problémom vyrovnávajú? Podľa Tajfela (1978), ktorý tento problém dôkladne študoval, je z hľadiska jednotlivca najjednoduchšie, keď takúto skupinu opustí a pokúsi sa začleniť do skupiny s vyšším statusom. V kolektivistickej kultúre je táto alternatíva takmer vylúčená, v individualistikej poločnosti si vyžaduje individuálnu iniciatívu, úsilie a odvahu. Ak však jedinec pochádza zo skupiny, s ktorou sa spájajú isté predsudky, je integrácia problematická. Silné rasové predsudky znemožňujú integráciu úplne. Jedinec, ktorý "ne-

prešiel", musí ďalej žiť v skupine, s ktorou sa už neidentifikuje. Takéto komplikované postavenie majú v našej spoločnosti napríklad Rómovia. Róm je stále posudzovaný z hľadiska stereotypov väčšiny o rómskom etniku, a nie ako jednotlivec. Ak sa Róm, napriek diskriminácii, presadí aj mimo vlastnej skupiny, vďaka svojim výnimočným schopnostiam a výkonom, je akceptovaný väčšinovou spoločnosťou prinajlepšom ako akýsi atypický, výnimočný Róm. Preto sa hovorí, že problém menšín je vlastne problémom väčšiny.

Stratégie diskriminovaných skupín

Ak je individuálne riešenie pre členov skupín s nízkym statusom z rozličných dôvodov nedosiahnuteľné, zvyšuje sa pravdepodobnosť toho, že skupina sa zmobilizuje ako celok (Tajfel, 1978). V zásade si skupina môže zlepšiť obraz o sebe dvoma spôsobmi: buď sa prestane porovnávať s ostatnými skupinami, alebo aktívne zmení obsah porovnávania. V prvom prípade, keď sa skupina rozhodne pre izoláciu, resp. pre minimalizovanie kontaktov s inými (lepšími) skupinami, musí počítať aj s negatívnymi dôsledkami. Na jednej strane sa síce zbaví nepríjemného porovnávania, ktoré ju zatláča do podradného postavenia, na druhej strane však prichádza o mnohé podnetné kontakty. Jej sociálny život sa nevyhnutne spomalí. Svoj obraz si zaiste vylepší tým, že opráši staré mýty o vlastnom "národe" alebo skonštruuje mýty nové. Mýty sú pre skupinu dôležité z viacerých dôvodov: jednak vysvetľujú nízky status skupiny (mýtus výnimočne ťažkého údelu, nespravodlivosti vonkajšieho sveta), jednak ho vyvracajú, resp. kompenzujú (mýtus slávnych predkov, slávnej minulosti) a jednak dávajú skupinovej identite jedinečný význam (mýtus poslania skupiny).

Ak sa skupina nerozhodla pre izoláciu, môže sa pokúsiť zmeniť kritériá porovnávania tak, aby výsledok bol pre ňu priaznivejší. Začne, napríklad zdôrazňovať svoje mimoriadne pohybové a hudobné nadanie (pozri podrobnejšie Tajfel, 1978).

Z hľadiska skupiny je najnáročnejšou stratégiou - stratégia sociálnej zmeny. Skupina sa pre ňu rozhodne zrejme len vtedy, keď usúdi, že bez zásadnej zmeny svojho spôsobu života nemá nádej na prežitie. Je psychologicky veľmi nepríjemná, pretože narúša zabehané sociálne stereotypy. Vyžaduje pripravenosť a záujem členov podieľať sa na tejto zmene. Kladie vyššie nároky nielen na ich schopnosť prispôsobiť sa a učiť, ale aj na schopnosť riešiť nové problémy a vyrovnať sa so začiatočnými neúspechmi. Náročné je najmä udržanie otvoreného a priateľského vzťahu s vonkajšími, úspešnými skupinami, hoci porovnanie s nimi neprispieva k lepšiemu obrazu, a to aj napriek tomu, že skupina už vynaložila značné úsilie, aby sa skutočne zmienila.

Ak znevýhodnená skupina neverí v možnosť zlepšenia svojho statusu, upadá do beznádeje a apatie, nie je pre ňu prijateľná žiadna zo spomínaných stratégií a len rezignovane znáša vlastný osud. Zaujímavé by bolo študovať otázku, za akých okolností sa rezignovaná skupina "preberie k životu" a začne konať. Rovnako zaujímavá je otázka, prečo a za akých podmienok sa rozhodne znevýhodnená skupina pre násilné akcie voči väčšine.

Spoločenská zmena v kontexte slovenskej spoločnosti

Ak uvažujeme o vzájomnom vzťahu jednotlivých spoločenských skupín v kontexte súčasnej slovenskej spoločnosti, ktorá je po zdvihnutí železnej opony a rozdelení ČSFR vystavená oveľa náročnejšiemu porovnávaniu, domnievame sa, že je možné využiť optiku znevýhodnených skupín. V zásade možno odlíšiť v slovenskej spoločnosti skupiny, ktoré uprednostňujú stratégiu izolácie, uzavretosti do seba a skupiny, ktoré prijali realitu porovnávania. Následne možno odlišovať skupiny podľa toho, ako si toto porovnávanie predstavujú. Skupiny, ktoré považujú konfrontáciu za otvorenú súťaž podľa uznávaných pravidiel, treba odlíšiť od skupín, ktoré zavedené pravidlá neuznávajú a chcú ich zmeniť. Skupiny uznávajú pravidlá súťaženia zrejme preto, lebo sú schopné obstáť, alebo preto, že sú ochotné podieľať sa na spoločenskej zmene (zlepšovať kvalitu managementu, informovanosti, právneho poriadku, kvalitu vzdelania a profesionálnych činností, podporných sociálnych opatrení, medzinárodnej kooperácie). Iné skupiny vymýšľajú nové pravidlá súťaženia, a to preto, lebo podľa starých kritérií by v nej neuspeli alebo preto, že nie sú ochotné investovať do vlastnej zmeny či vystaviť sa riziku neúspechu. Patria sem skupiny, ktoré vylepšujú obraz Slovenska pomocou reintepretácie jej dávnej i nedávnej histórie, pomocou retušovania jej prítomnosti, ako aj skupiny, ktoré sa vracajú k osvedčeným hodnotám ako sú tradície, folklór, čistota a krása materinského jazyka, viera v Boha.

Ak sa isté skupiny v slovenskej spoločnosti po zdvihnutí železnej opony cítia handicapované, znevýhodnené, je dôležité:

1. analyzovať súčasné sebahodnotenie jednotlivých skupín slovenskej spoločnosti, 2. identifikovať tie sociálno-psychologické faktory, ktoré stratégiu zmeny uľahčujú a rozširujú na čo najväčší počet sociálnych skupín, 3. zaviesť pravidlá, ktoré uľahčujú spoločenskú mobilitu a stratifikáciu podľa individuálnej výkonnosti, 4. inštitucionalizovať pravidlá ochrany existenčných záujmov tých, ktorí v súťaži neobstoja.

Jana Plichtová

LITERATÚRA

MOSCOVICI, S., PAICHELIER, G.: Social comparison and social recognition: Two complementary processes of identification. In Tajfel H.: Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations. London, Academic Press 1978

SMITH P. B., BOND, M. H.: Social Psychology Across Cultures, New York, Harvester Wheatsheaf 1993

TAJFEL, H., FLAMENT, C., BILLIG, M., BUNDY, R. P.: Social categorisation and intergroup behaviour. European Journal of Social Psychology, 1971, 1, 149 - 178.

TAJFEL, H.: The Social Psychology of Minorities, London, Minority Rights Group 1978.

TAYLOR, D. M., JAGGI, V.: Ethnocentrism and causal attribution in a South Indian Context. Journal of Cross - Cultural Psychology, 1974, 5, 162-171.

TURNER, J. C.: Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. European Journal of Social Psychology, 1975, 5, 5-34.

TURNER, J. C.: Social comparison, similarity and intergroup favouritism, (1978). In Tajfel H.,: Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup ralations. London, Academic Press 1978.

Z Všeobecnej deklarácie ľudských práv, prijatej Valným zhromaždením OSN 10. decembra 1948:

Článok 1

Všetci ľudia sa rodia slobodní a seberovní, pokiaľ ide o ich dôstojnosť a práva. Sú obdarení rozumom a majú navzájom zaobchádzať v bratskom duchu.

Článok 2

Každý má všetky práva a všetky slobody, vyhlásené v tejto deklarácii, bez akéhokoľvek rozlišovania najmä podľa rasy, farby, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia.

Nijaký rozdiel sa nebude robiť na základe politického, právneho alebo medzinárodného postavenia krajiny alebo územia, ku ktorému osoba patrí, či je to krajina alebo územie nezávislé alebo pod poručenstvom, nesamosprávne alebo podrobené akémukoľvek inému obmedzeniu suverenity.

Článok 10

Každý má úplne rovnaké právo, aby bol spravodlivo a verejne vypočutý nezávislým a nestranným súdom, ktorý rozhoduje o jeho právach a povinnostiach a o každom trestnom obvinení, vznesenom proti nemu.

Článok 19

Každý má právo na slobodu presvedčenia a prejavu; toto právo nedovoľuje, aby niekto trpel újmu pre svoje presvedčenie a zahŕňa právo vyhľadávať, prijímať a rozširovať informácie a myšlienky akýmikoľvek prostriedkami a bez ohľadu na hranice.

Článok 20

(1) Každému je zaručená sloboda pokojného zhromažďovania a združovania sa.

(2) Nikto nesmie byť nútený, aby bol členom nejakého združenia.

I. Možnosti a obmedzenia

Štúdium vzťahov medzi sociálnymi skupinami v rámci ktorejkoľvek spoločnosti musí v prvom rade zohľadniť "objektívne podmienky" ich spolužitia, t.j. ekonomické, politické, sociálne ahistorické okolnosti, ktoré viedli k rozdielom (a často ich stále určujú) medzi skupinami v životnej úrovni, dostupnosti vzdelávania, pracovných príležitostiach alebo v prístupe k nim zo strany tých, ktorí vládnu mocou, autoritou, alebo jednoducho hrubou silou. Ale, ako napísal John Rex (1970) v svojej knihe o medzirasových vzťahoch, tieto objektívne podmienky sú vždy spojené so značne rozšírenými "subjektívnymi vysvetleniami", stereotypmi a systémami presvedčení. Naším cieľom je pozrieť sa na tieto rôzne subjektívne aspekty vzťahov medzi menšinou a väčšinou, určiť ich dôležitosť a pochopiť, ako prispievajú k všeobecnej podobe vzťahov medzi skupinami. Príslušnosť k menšine kladie na jednotlivcov psychologické požiadavky, aby sa prispôsobili danej situácii alebo urobili niečo pre jej zmenu. Možné spôsoby adaptácie aj stratégie dosahovania zmeny sú počtom aj rozmanitosťou *obmedzené*. Budeme sa venovať niektorým z tých, ktoré sa ukazujú ako najčastejšie používané a najdôležitejšie.

Pri všeobecnej analýze rasových alebo iných medziskupinových vzťahov sa musia brať do úvahy "subjektívne vysvetlenia", pretože sa pravdepodobne podieľajú na podobe týchto vzťahov a na zmenách v nich. Tieto subjektívne vysvetlenia, systémy presvedčení, identifikácie, kognitívne štruktúry, sympatie - antipatie a správanie s nimi späté sú špecifickou oblasťou pôsobnosti sociálnych psychológov. Sociálna psychológia menšín sa musí na ne sústrediť nepopierajúc (prinajmenšom) že, keď sa pokúšame pochopiť podstatu týchto vzťahov, prvoradá je analýza "objektívnych" podmienok vývoja sociálnych vzťahov medzi skupinami. Pravdou však je, že sociálne správanie sa ľudí možno správne pochopiť len vtedy, keď sme schopní získať nejaké poznatky o subjektívnych "reprezentáciách sociálnej reality", ktoré vstupujú medzi podmienky, v ktorých sociálne skupiny žijú a účinok týchto podmienok na individuálne a kolektívne správanie. Je to ako špirála. História a súčasné charakteristiky sociálnych, ekonomických a iných rozdielov medzi sociálnymi skupinami sa odrážajú v postojoch, presvedčeniach a názoroch na svet, ktoré majú členovia týchto skupín. Tieto "subjektívne" dôsledky sociálnych podmienok sa následne odrážajú v tom, čo ľudia robia, ako sa správajú k vlastnej skupine aj k iným. Výsledné formy správania sa k vlastnej a "cudzej" skupine, medziskupinového správania potom ďalej prispievajú k súčasnosti a budúcnosti vzťahov medzi skupinami a tak to pokračuje. Teda, hoci sa tu budeme zaoberať len určitým výsekom zo zložitej a neustále sa meniacej situácie, tento moment sa často ukáže ako dosť rozhodujúci pre výslednú podobu toho, čo sa deje.

II. Čo je menšinová "skupina"?

Keď si kladieme túto otázku, nejde nám o definície sociálnych skupín (alebo kategórií) v pojmoch ekonomických, sociálnych, kultúrnych alebo iných kritérií, podľa ktorých ich možno rozlíšiť. Namiesto toho chceme poznať psychologické dôsledky týchto "objektívnych" faktorov pre ľudí, ktorých sa týkajú: cítia alebo necítia sa byť členmi zvláštnej sociálnej skupiny, ktorú *sami* jasne odlišujú od iných podobných skupín? A ako sa toto "cítenie" (patrím - nepatrím) prejavuje v ich sociálnom správaní?

Ak predtým, než sa začneme týmito otázkami zaoberať, potrebujeme ich dať do vzťahu so závažnou skutočnosťou sociálnej diferenciácie. "Cítenie" príslušnosti k skupine sa nevznáša v nejakom sociálnom vákuu a tomu zodpovedajúce systémy presvedčení nemožno správne pochopiť, ak k nim pristupujeme bez toho, aby sme brali do úvahy jeho priame a tesné väzby na sociálnu realitu ľudských životov.

Existuje mnoho sociologických a politologických definícií sociálnych menšín (predkladaných sociológmi, politológmi a inými). Budeme sa držať kritérií, ktoré navrhli Wagley a Harris (1958), ako ich uviedli Simpson a Yinger (1965) v svojej knihe *Racial and cultural minorities* (Rasové a kultúrne menšiny). Podľa nich:

> "(1) menšiny sú podriadené časti komplexných štátnych spoločenstiev; (2) menšiny majú zvláštne fyzické alebo kultúrne črty, ktoré sú dominantnou časťou spoločnosti nízko hodnotené; (3) menšiny sú jednotky vyznačujúce sa sebauvedomením, spájajú ich osobitné črty, ktoré majú ich členovia, a osobitné znevýhodnenia, ktoré prinášajú tieto črty; (4) členstvo v menšine sa prenáša zákonom dedičnosti, ktorá spája nasledujúce generácie dokonca aj vtedy, keď chýbajú ľahko rozlíšiteľné osobitné kultúrne alebo fyzické črty; (5) príslušníci menšín majú tendenciu, dobrovoľne alebo z nutnosti, uzatvárať manželstvá v rámci skupiny". (Simpson a Yinger, s.17)

Je zaujímavé a dôležité si všimnúť, že v tejto definícii *počet* nehrá významnú úlohu. Niektoré početné menšiny - napr. v Juhoafrickej republike - spĺňajú všetkých päť kritérií, zatiaľ čo niektoré početné menšiny - také ako Afrikánci v tej istej krajine - spĺňajú pravdepodobne len piate kritérium - majú tendenciu uzatvárať manželstvá v rámci vlastnej skupiny. Alebo príslušníčky hnutia za práva žien z ktorejkoľvek krajiny by mohli argumentovať, že ženy sú "menšina" v uvedenom zmysle, aj keď by zrejme nespĺňali niektoré z kritérií a často nie sú početnou menšinou. Vedúci princíp definície vybratej Wagleyom a Harrisom (a mnohými inými sociálnymi vedcami) nie je založený na početnosti, ale na sociálnej *pozícii* skupín, o ktorých hovoria ako o menšinách.

To je zmysluplný prístup k problému. Určité sociálne znevýhodnenia spoločné pre istých ľudí sú na pochopenie toho, čo sa s nimi deje a ako reagujú, dôležitejšie ako ich počet a bolo by veľmi ťažké vytvoriť zmysluplný vzťahový rámec založený len na početnostiach. "Sociálne" vymedzenie je dôležitejšie a oveľa pružnejšie. Napríklad separatistické hnutie v Quebecu je menšinovým v rámci Kanady. Keď však zosilnejú politické a sociálne zmeny, ktoré sa v súčasnosti v Kanade objavili, stanú sa naliehavejšími aj problémy anglicky hovoriacej menšiny v Quebecu (zvlášť u tých nových prisťahovalcov, pre ktorých neboli rodným jazykom ani angličtina ani francúzština a po príchode prijali angličtinu) (pozri Berry, Kalin a Taylor, 1977). Po francúzsky hovoriaci Quebečania na jednej strane stále vyhovujú kritériám Wagleyho a Harrisa ako "podriadená časť" v "zložitom štátnom spoločenstve", na druhej strane však tvoria väčšinu, ktorá začína

vytvárať niektoré z obvyklých problémov pre svoje vlastné menšiny.

Wagley a Harris jasne stanovili psychologické kritérium, ktoré sociálne skupiny možno považovať za menšiny. Sú to skupiny ľudí, ktorí sú si vedomé vzájomnej podobnosti istého sociálneho znevýhodnenia. Toto psychologické kritérium však nie je také jednoduché, ako sa môže zdať. Niektorí sociológovia prísne rozlišujú pojmy "sociálna skupina" a "sociálna kategória". Napríklad Morris (1968) definoval etnickú skupinu ako "odlišnú kategóriu populácie vo väčšom spoločenstve, ktorého kultúra je obvykle odlišná od jej vlastnej kultúry". Dodal, že členovia etnických skupín "... sú, cítia sa, alebo sú považovaní za pospájaných navzájom zväzkami rasy, národnosti alebo kultúry" (s. 167). Toto odlíšil od "jednoduchých kategórií populácie, ako napr. červenovlasí, vyčlenených na základe kritéria, ktoré je sociálne neutrálne, a ktoré nepredpisuje uniformné správanie sa" (s. 168). Naopak, naozajstná skupina musí byť zložená z ľudí "združených na jasných princípoch, ktorí sú navzájom spätí formalizovanými, inštitucionalizovanými pravidlami a charakteristikami neformálneho správania sa ...". Navyše tieto skupiny musia "byť organizované aby boli súdržné a stále, t. j. práva a povinnosti členov musí upravovať vnútorný poriadok ako aj vzťahy s inými skupinami". Morris teda vymedzil psychologické kritériá, v tom zmysle, že ľudia považovaní za etnickú skupinu, "sa musia ňou cítiť" alebo "musia byť považovaní" za navzájom podobných a súčasne nejak odlišných od druhých. Morris vymedzuje aj "vnútorné" charakteristiky členstva v etnickej skupine, a to ako identifikáciu členov so skupinou a jej pomenovaním (s.168).

Takéto jasné vymedzenia môžu byť veľmi užitočné pri uvažovaní o *niektorých* menšinách, ale môžu byť problematické, ak mám ide o mnohé prebiehajúce a meniace sa sociálne situácie, v ktorých jedinci pomaly *spoločne* nadobúdajú presvedčenia, reakcie, cítenia a postoje o svojom osobitnom statuse v širšom spoločenstve. Na rozdiel od "kategórie" musí byť podľa Morrisa "sociálna skupina" súdržná a pretrvávajúca a musí mať prijatý systém vnútorných regulátorov. Ale takto chápané "kategórie" a "sociálne skupiny" niekedy predstavujú začiatok, resp. koniec dlhého sociálno-psychologického procesu. Medzi nimi však existuje veľa prípadov: zoskupovanie ľudí, zhodne označených väčšinou ako niečo "odlišné", sa môže začať neakceptovaním tejto odlišnosti alebo odmietnutím jej interpretácie. Môže sa to stať dávno predtým, než sa v dôsledku "vonkajšieho" konsenzu vytvoria jasné skupinové hranice, formálne ustanovené pravidlá a špecifické črty neformálneho sociálneho správania sa, o ktorých hovorí Morris. Vnútorná súdržnosť a štruktúra menšinovej skupiny môže byť niekedy *výsledkom* vývoja uvedomenia si, že sú považovaní za odlišných. Vlastne je to presne tento *vývoj* zvláštneho druhu uvedomenia, ktorý sa niektorí ľudia v rámci menšín snažia dosiahnuť prostredníctvom sociálnych akcií, iniciovaním sociálnych a politických hnutí.

Pred niekoľkými rokmi som mal príležitosť pozorovať zjavný príklad takéhoto vývoja. Inštitút pre rasové vzťahy organizoval súťaž pre študentov z Afriky, Ázie a Západnej Indie v Británii o najlepšiu esej na tému: postoje k problému "farby" pred príchodom do Británie, a o zmenách týchto postojov na základe skúseností zo života v tejto krajine (Tajfel, Dawson,1965). Jednou z najpozoruhodnejších spoločných čŕt v prácach študentov zo Západnej Indie bola ich pôvodná predstava, že po príchode do Británie - teda po dosiahnutí brehov "materskej krajiny", budú okamžite prijatí a ľahko sa prispôsobia novému prostrediu vďaka spoločnému jazyku, podobnému vzdelaniu a sociálnemu prostrediu, s domácimi britskými študentami. "Pocit", že sú odlišní (pretože sa s nimi tak často - jemne aj menej jemne - zaobchádzalo) viedol pomaly k vzniku novej skupinovej identity. Mnohí z nich drasticky zrevidovali svoju predstavu o jednej z veľkých sociálnych kategórií, do ktorej, podľa svojho cítenia, mali patriť. Ako mnohí z nich napísali, ich "čierne sebauvedomenie sa zrodilo až v Británii, ktorú už nepovažujú za kultúrnu podobu, ale skôr za krajinu bieleho muža. "Čierna koža" sa stala sociálne relevantným kritériom na rozlišovanie medzi skupinami ľudí; červené vlasy ním nie sú, alebo aspoň zatiaľ nie sú. V podstate však každá charakteristika spoločná pre viacerých ľudí môže nadobudnúť sociálne relevantné hodnotové významy, a tým schopnosť určiť sociálne rozdiely. Výsledné cítenie spoločného členstva menšiny prichádza často dávno predtým, než si jednotlivci, o ktorých ide, boli schopní vytvoriť súdržnú a organizovanú "skupinu", či dokonca vyvinúť špeciálne spôsoby "charakteristického neformálneho správania sa" používané vnútri skupiny. Tento proces je, samozrejme, veľmi často obrátený alebo postupuje súčasne oboma paralelnými smermi: skupina je vnímaná ako oddelená a odlišná z oboch strán - zvnútra aj zvonku. Práve tu nie je ľahké psychologicky rozlíšiť medzi "samotnou kategóriou" a skutočnou "sociálnou skupinou". Je to obvykle dané zložitými interakciami medzi "vnútornými" a "vonkajšími" kritériami skupinového členstva, podmienkami, v ktorých "pociťované" členstvo v skupine alebo kategórii vedie k rôznym formám sociálneho konania, sociálneho uvedomenia, k rôznym systémom postojov a presvedčení, k rôznym individuálnym alebo kolektívnym stratégiám. Aby sme mohli uvažovať o týchto rozmanitých otázkach, musíme venovať pozornosť "vnútorným" a "vonkajším" kritériám príslušnosti k menšine a vzťahom medzi nimi.

III. Vnútorné a vonkajšie kritériá príslušnosti k menšine

Ako sme videli, mnohé z definícií menšín obsahujú "subjektívne" charakteristiky členstva v nich, ako stereotypy, systémy presvedčení, sebauvedomenie, identifikáciu atď. Inými slovami, aby sa menšina stala odlíšiteľnou sociálnou entitou, musia si niektorí, mnohí, väčšina alebo všetci jej členovia uvedomovať, že majú spoločné niektoré sociálne významné charakteristiky, a tieto charakteristiky ich odlišujú od iných sociálnych entít, uprostred ktorých žijú. Ako je však jasné z už uvedených sociologických definícií, musia byť tieto "sociálne relevantné charakteristiky" istého druhu, aby viedli k vzniku sebauvedomenia - sme "menšina"- v tom zmysle slova, ako sme o tom hovorili predtým. Koniec koncov, v istom zmysle, všetky zložité spoločnosti nie sú zložené z ničoho iného ako z menšín: profesionálnych, regionálnych alebo vekových skupín, politických združení a mnohých iných. Ide len o to, kedy označenie a/alebo označenie sa za zvláštnu sociálnu entitu vedie zároveň k určitým pociťovaným sociálnym dôsledkom, ktoré zahŕňajú diskriminačný prístup druhých a ich negatívne postoje založené na nejakých *spoločných* (akokoľvek neurčitých) kritériách členstva, takže sa môže vyvinúť uvedomenie - sme menšina.

Základným pojmom pri tom všetkom je pojem "spoločné" (angl. "in common" - pozn. prekl.). Aby sme pochopili psychologickú realitu "cítenia" sa člena menšiny, je dôležité jasne vymedziť *individuálne* odlišnosti a *skupinové* odlišnosti. Mnoho ľudí môže mať červené vlasy, či mnohí môžu byť obézni alebo malej postavy. Je však nepravdepodobné, že sa u nich sformuje uvedomenie, že sú "členmi" príslušných "menšín". Tieto charakteristiky, aj keď spoločné pre veľké množstvo ľudí, si uchovávajú svoj *individuálny* význam v osobnom živote. Bolo by veľmi ťažké uvažovať o škodlivých "skupinových" sociálnych dôsledkoch vyplývajúcich z obezity, ľavorukosti alebo zajakavosti. Každá z týchto individuálnych čŕt môže pochopiteľne nadobudnúť mimoriadny význam v živote jednotlivého človeka a samozrejme môže týmto ľudom priniesť množstvo sociálnych znevýhodnení. No je oveľa menej pravdepodobné, že v novinách nájdeme článok, ktorý by začínal: "Tučný muž (alebo zajakavý) pán X., pomáha polícii pri vyšetrovaní..." než článok začínajúci "Pakistánec, pán X., ..." atď.[1]

V čom je teda rozdiel? Aby sme objasnili jeho sociálnopsychologický význam, musíme niečo povedať o aspektoch sociálneho kategorizovania. Aby sme sa dokázali vyznať v zložitom sociálnom prostredí, ktoré nás obklopuje, máme tendenciu zaraďovať ľudí do skupín alebo "typov" alebo "druhov" podľa veľkého počtu meniacich sa kritérií. Toto zaraďovanie - sociálna kategorizácia - nám umožňuje posudzovať ľudí (správne alebo chybne) dokonca aj vtedy, keď o nich vieme málo - len to, k akej kategórii patria. Ich správaniu pripisujeme nejaké príčiny, predpovedáme ich budúce správanie. Kategorizácie nám tiež pomáhajú nájsť si vlastné miesto v neprehľadnej sieti sociálnych vzťahov. Inák povedané, zaradiť niekoho do sociálnej kategórie znamená, že môžme (alebo si myslíme, že môžeme) usudzovať o človeku na základe toho, čo vieme (alebo si myslíme, že vieme) o všeobecných charakteristikách kategórie, ku ktorej patrí.[2]

Rozdiel medzi individuálnou vlastnosťou ako napr. tučnota a vlastnosťou, ktorá označuje členstvo v menšine ako napr. Pakistánec, je ten, že prvá nie je takou charakteristikou osoby, na základe ktorej možno ľahko vyvodzovať *iné* sociálne úsudky. Rozhodujúci typ úsudku na pochopenie rozličných sociálnych dôsledkov jednotlivých druhov kategorizácie je taký, ktorý sa *nevyvodzuje* z charakteristiky "tučný", v ktorom ide o *ďalšie* charakteristiky *iných* ľudí patriacich do tej istej kategórie. "Tučnota" alebo "zajakavosť" či "malá postava" sa nepoužívajú ako kritériá v sociálnej typológii. Sociálne významné charakteristiky iných ľudí vyznačujúcich sa tou istou vlastnosťou sa s ňou dávajú do súvislosti len náhodne. Ináč povedané, táto vlastnosť má len veľmi malý vplyv na to, aké sociálne charakteristiky sa pripíšu ostatným ľuďom, ktorí sa ňou tiež vyznačujú.

Výsledok je, že tuční, malí, alebo ľudia používajúci rovnaký druh zubnej pasty sú súbory jednotlivcov, zatiaľ čo Pakistánci alebo (v istej dobe) dlhovlasí teenageri, či bývalí spoluväzni sú, alebo sa ľahko môžu stať menšinami. Spomenuté tri príklady sa v niečom dôležitom podobajú a v niečom sa odlišujú. Zhodné sú v tom, že všetky tieto označenia sa spájajú s rozšírenými negatívnymi stereotypmi o ľuďoch, ktorí pod ne spadajú. "Stereotypy" sú zložené z množstva *iných*, ďalších charakteristík pripísaných všetkým alebo väčšine z tých, ktorí majú danú vlastnosť. Rozdiely sú v tom, do akej miery ľudia, ktorí patria pod uvedené označenia akceptujú že sú naozaj spolu spätí nejakou dôležitou črtou, ktorá ich odlišuje od ľudí v iných sociálnych kategóriách.

Akceptovanie skutočnosti, že patríme *spolu* k menšine s nízkym statusom, závisí od veľkého množstva sociálnopsychologických podmienok, ktoré tu môžme len stručne uviesť. V mnohých prípadoch existujú historicky dlhodobo sociálne alebo kultúrne rozdiely medzi menšinou a ostatnými skupinami v spoločnosti. Je ľahko nájsť príklady kategórií, ktoré sú rozhodne "skupinami", spĺňajúcimi všetky predtým uvedené sociologické kritériá. Molukánci v Holandsku, Arabi v Izraeli, nemecky hovoriaci obyvatelia Hornej Adiže v Taliansku, rasové skupiny v Juhoafrickej republike, Kurdi v Iraku, Maroniti v Libanone sú jasnými príkladmi. Dôležité je však opäť pripomenúť, že z hľadiska psychológie povedané, hovoríme tu o kontinuu a nie jednoduchých a jasných odlišnostiach. Uvedomenie si členstva v odlišnej menšinovej skupine a identifikácia s ňou vyplývajúca z tohto uvedomenia, závisí od *pociťovanej* zreteľnosti hraníc spoločne oddeľujúcich členov tejto skupiny od ostatných.

Na druhej strane, pociťovaná jasnosť týchto hraníc závisí od toho, či v skupine existujú a sú rozšírené určité presvedčenia o sebe samých a o širšom spoločenstve. Z tohto hľadiska sú mimoriadne dôležité tri systémy presvedčení. Prvé je, že kritériá ich ostrej kategorizácie ako "odlišných" od ostatných sú také, že je pre členov menšiny nemožné, alebo prinajmenšom ťažké *individuálne* opustiť skupinu a stať sa členmi väčšiny, nerozoznateľnými od ostatných. Inými slovami, je to presvedčenie, že individuálna sociálna mobilita (t.j. keď sa stane učiteľom, právnikom, lekárom, riaditeľom, predákom) nezamedzí tomu, aby ho druhí v mnohých dôležitých sociálnych situáciách neoznačili za príslušníka menšiny. Druhé podobné presvedčenie sa zakladá na tom, že vonkajšie priradenie do určitej skupiny vo veľkej miere, bez ohľadu na individuálne rozdiely medzi jednotlivcami tak zaradenými - pokiaľ majú určujúce kritérium na definovanie menšiny (t.j. farbu pleti, pôvod, jazyk) - má určité sociálne dôsledky vo vzťahu ku všetkým alebo väčšine členov skupiny. Tretí systém presvedčení sa týka *vlastných* názorov členov menšiny na ich spoločné odlišnosti od ostatných.

Už sme uviedli jeden spôsob, ako sa tieto názory o odlišnosti môžu vyvíjať. Je to najmä, keď sú nanucované hlavne zvonku, keď sú výsledkom sociálnej kategorizácie vytvorenej a sústavne používanej "druhými". To bol spomínaný prípad študentov zo Západnej Indie. Prišli do Británie očakávajúc, že splynú s ostatnými študentmi, že kritérium, ktoré ich neskôr oddelilo od ostatných - farba pleti, nezaváži pri ich sociálnej integrácii v novom prostredí. Až po dlhom čase museli dospieť k bolestnému záveru, že bez

ohľadu na to, akí sú ako jednotlivci, kvôli tomuto spoločnému vymedzujúcemu kritériu nemôžu úplne "uspieť" alebo splynúť. Až potom sa u mnohých z nich začala rozvíjať nová príslušnosť - "čierne sebauvedomenie". Keď sa to už stane, menšina sa dostáva do psychologickej separácie, keď "vonkajšie" sociálne zaradenia sú zároveň skupinou "vnútorne" prijímané, vzájomne sa tak posilňujúc.

Druhý prípad sa týka menšiny, ktorá už má tradíciu oddelenosti vďaka svojim kultúrnym, sociálnym a historickým odlišnostiam od ostatných. Presvedčenie, že "prekročenie" alebo opustenie skupiny nie je možné alebo je ťažké, môže byť výsledkom nielen obmedzení kladených zvonku, ale aj silného sociálneho tlaku vnútri menšiny. Toto býva časté v prípade rôznych náboženských menšín, národných alebo etnických menšín, politických alebo ideologických hnutí.

Nakoniec sú aj také menšiny, ktoré, i keď sú si vedomé svojich kultúrnych, sociálnych, politických alebo historických rozdielov, chcú mať právo zanechať, podľa vlastného želania, niektoré alebo väčšinu z týchto rozdielov. Ak sa im v tom nekladú trvalé prekážky, skôr či neskôr môžu tieto menšiny splynúť s obklopujúcim spoločenstvom dokonca aj vtedy, keď si zachovajú niektoré zo svojich špecifických charakteristík. Ako príklady snáď možno uviesť Škótov žijúcich v Anglicku alebo katolíkov v Británii a USA. V takýchto prípadoch vnútorné aj vonkajšie psychologické zábrany opustenia skupiny časom slabnú. Zoslabovanie sociologických kritérií sociálneho znevýhodnenia a diskriminácie je späté so slabnutím hlavnej psychologickej podmienky existencie menšiny: vnímanie jasných hraníc skupiny.

Celkom ináč je to vtedy, keď sa požiadavky menšiny splynúť podľa vlastného želania stretávajú z rôznych dôvodov so silným sociálnym a psychologickým odporom zvonku. K tejto otázke sa vrátime, keď sa budeme zaoberať psychologickými stratégiami menšín vhodnými na riešenie týchto problémov. Teraz stačí povedať, že konflikt medzi tlakom menšiny a prekážkami postavenými zvonku druhými môže dočasne vyvolať nové uvedomenie si príslušnosti, dať novú silu starým zväzkom a môže nakoniec viesť k vzniku silných vnútorných zábran voči opusteniu skupiny.

Zhrňme: rozlíšili sme tri všeobecné skupiny podmienok, ktoré vedú k objaveniu sa alebo posilneniu vnútroskupinových zväzkov u členov menšín. V prvej z nich je spoločná identita priradená kategórii ľudí preto, že sú adresátmi určitých postojov a prístupov "zvonku". V druhom prípade skupina už existuje v zmysle želania uchovať si svoju samostatnú identitu, čo je ďalej posilňované vzájomným pôsobením "vnútorných" a "vonkajších" postojov a foriem sociálneho správania sa. V treťom prípade si existujúca skupina môže želať odstrániť svoje odlišnosti a oddelenosť od iných mnohými spôsobmi; ale keď je jej v tom zabránené, možno očakávať vznik novej a intenzívnej formy skupinovej identity.

Skupinovú identitu tvorenú zväzkami členov so skupinou možno z psychologického hľadiska chápať ako zloženú z kognitívnych, hodnotiacich a emocionálnych zložiek. Kognitívnu zložku predstavuje uvedomenie si jednotlivcov, že sú členmi sociálnej skupiny, ktorá je zreteľne oddelená od ostatných skupín. V prípade typu menšín, o ktoré nám tu ide, je - ako sme videli - rozhodujúce, aby toto uvedomenie bolo spojené s presvedčením, že nie je ľahké - z rôznych dôvodov - vyvliecť sa z členstva v skupine a celkom sa v spoločnosti "stratiť". Hodnotiaca zložka je zložená z hodnotových významov spätých s členstvom v menšine. U menšín, ktoré sú sociálne znevýhodnené alebo sú takto svojimi členmi vnímané, je nutné zohľadniť zložité vzájomné pôsobenie niekoľkých druhov hodnotení. Jedna časť hodnotiacich úsudkov je výsledkom zhodnotenia sociálneho postavenia a podmienok menšiny v porovnaní s inými identifikovateľnými skupinami alebo celkove v rámci "väčšiny". Druhý typ hodnotení tvoria priaznivé alebo nepriaznivé úsudky o charakteristikách skupiny. Tretí typ súvisí so spôsobom, akým jednotlivec pociťuje svoje členstvo v skupine. Teda nepriaznivý úsudok o pozícii menšiny v spoločnosti celkove sa môže spájať u jednotlivca tak s pozitívnym ako aj negatívnym hodnotením charakteristík skupiny a vlastného členstva v nej. Najjednoduchšia situácia je vtedy, keď sú všetky uvedené hodnotenia negatívne a opustiť skupinu nie je ťažké. Ak je však odchod zo skupiny ťažký alebo nemožný - ako je to v prípade väčšiny menšín, o ktoré nám tu ide - možno očakávať vznik celého radu individuálnych postojov, reakcií, adaptácií a stratégií. O niektorých z tých, ktoré sú v spoločnosti najčastejšie a najdôležitejšie, budeme hovoriť v nasledujúcich častiach.

Výsledné podoby rôzne poprepájaných hodnotení majú určité všeobecné charakteristiky. Ako sa pokúsime ukázať neskôr, ich psychologická história a možné vplyvy na konanie a postoje však môžu byť značne odlišné. Rozhodujúca podobnosť je často v emocionálnej zainteresovanosti na vlastnom členstve v menšine. Skupinovú "príslušnosť" alebo skupinovú "identitu" možno snáď najlepšie chápať ako všeobecné výrazy postihujúce prostredníctvom zložitých vzťahov medzi individuálnym uvedomením si členstva v skupine, ktorá je zreteľne odlišná od ostatných, rozmanitými hodnoteniami spätými s týmto uvedomením a povahou a silou emocionálnej zainteresovanosti, ktorá vyplýva z týchto hodnotení a ktorá ich spätne ovplyvňuje.

IV. Od sociálnej stability k sociálnej zmene: psychologické dôsledky príslušnosti k menšine

Dovoľte začať dvoma banálnymi všeobecne platnými tvrdeniami: žiadna sociálna skupina nie je zložená z jednotlivcov, ktorí by všetci rovnako reagovali na podmienky, v ktorých žijú; nijaká sociálna skupina nie je ostrovom - v tom istom zmysle ako "nijaký človek nie je ostrovom". Sociálna skupina môže ako taká existovať len preto, že je zasadená do sociálneho systému zloženého z mnohých iných sociálnych skupín. Vzťahy - sociálne aj psychologické - medzi menšinami a ostatnými skupinami spoločnosti sa sústavne menia v závislosti od meniacich sa sociálnych podmienok a od rozmanitosti skupín, ktoré menšiny obklopujú. Každá sociálna skupina má tiež svoju vlastnú vnútornú štruktúru, v ktorej rozliční jednotlivci zaujímajú rozličné sociálne pozície. Rovnako v každej skupine existujú medzi jednotlivcami značné rozdiely v osobnosti, výkonnostné, v schopnostiach, v sociálnych úlohách, v rodinných podmienkach, vo výkone, v príležitostiach a v šťastí. Ako je potom možné s istotou hovoriť o psychologických dôsledkoch príslušnosti k menšine všeobecne?

Odpoveď je jednoduchá, nie je to možné. Pri analyzovaní týchto vplyvov sa nikdy nemožno domnievať, že výsledkom budú jednoduché zovšeobecnenia platné pre všetkých, väčšinu alebo aspoň mnohých členov istej menšinovej skupiny. Všetky "dôsledky", ktoré budeme opisovať, platia pre *niektorých* členov *niektorých* menšín a v rámci každej jednej menšiny možno nájsť rôznorodé schémy. Maximum, čo možno dosiahnuť, je identifikovať niektoré schémy, ktoré sa javia dôležitejšie ako iné, pretože ich používa viac ľudí, vo viacerých skupinách aj v rozličných okolnostiach. Zovšeobecnenia sociálnej psychológie sú (našťastie) obmedzené tvorivou a neobmedzenou rozmanitosťou a premenlivosťou ľudského sociálneho správania sa.

Tieto obmedzenia je nutné mať na pamäti, keď uvažujeme o sociálnom správaní sa, postojoch, cítení a príslušnosti ľudí, ktorí patria k menšinám. V istom zmysle "sociálna psychológia menšín" nemá väčšie právo na samostatnú existenciu ako by mala "sociálna psychológia väčšín". Či skôr, jej nároky musia byť od začiatku skromné a založené na vopred jasne stanovených predpokladoch. To je dôvod, prečo sme venovali toľko miesta diskusii o tom, čo je v psychologickom zmysle menšina. Východiská, na ktorých je založený tento článok sú celkom jednoduché a tesne súvisia s predchádzajúcou diskusiou: členovia menšín, ako sme ich definovali skôr, majú určité spoločné problémy; existuje len obmedzené množstvo možných psychologických riešení (alebo prístupov k riešeniu) týchto problémov; druh použitého riešenia tesne súvisí so sociálnymi podmienkami, v ktorých menšiny žijú.

Tieto tri predpoklady možno doplniť širším hypotetickým zovšeobecnením. Vývoj vzťahov medzi veľkými sociálnymi skupinami (etnickými, národnými, kultúrnymi, sociálnymi atď.) je od druhej svetovej vojny silne ovplyvňovaný dvoma prebiehajúcimi procesmi, ktoré sa javili ako protikladné a teraz - paradoxne - sa navzájom dopĺňajú. Ide o súčasne prebiehajúce zvyšovanie vzájomnej závislosti ako aj diferenciácie medzi sociálnymi skupinami. Nikdy predtým nebola etnická a politická vzájomná závislosť taká prítomná a zreteľná v našom každodennom živote, nikdy sme neboli takí presvedčení o tom, že rozhodnutia prijímané alebo podmienky prevládajúce ďaleko od našich vlastných domovov môžu priamo a niekedy okamžite ovplyvniť náš každodenný život. Tento nárast vzájomnej závislosti - aj jeho všeobecné uvedomenie si - skomplikoval formy, podstatu a prepojenia medziskupinových konfliktov. Príklady by boli zbytočné. Stačí si otvoriť akékoľvek noviny a nájdeme príklady hlbokých a bezprostredných problémov presahujúcich geografické vzdialenosti, kultúrne rozdiely alebo rozdiely medzi ekonomickými a politickými systémami. Tieto problémy už nie sú, ako často bývali, obmedzené hlavne na tajné schôdze politikov a ich pochybné stratégie. Priamo nás ovplyvňujú, a sú *ako také vnímané* rastúcim počtom ľudí v stále väčšej časti sveta.

Toto rastúce vedomie vzájomnej závislosti sa rozvíjalo zároveň s celosvetovo rozšírenou snahou o diferenciáciu vyvolanú menšinami, ktoré sú často geograficky ako aj svojou kultúrnou a historickou rozmanitosťou navzájom veľmi vzdialené. Existuje však jeden dôležitý prvok spoločný pre mnohé z týchto hnutí: nové požiadavky menšín sú založené na ich práve rozhodnúť sa byť odlišní (zachovať si svoju odlišnosť - oddelenosť) a definovať túto odlišnosť *svojimi vlastnými slovami*, a nie pojmami implicitne používanými alebo explicitne diktovanými väčšinou. Rastúca vzájomná závislosť viedla k stále širším mnohonárodným ekonomickým a politickým štruktúram; jej výsledkom boli aj silné snahy o decentralizáciu prichádzajúce od menších sociálnych celkov, ktoré si želajú zachovať svoje právo rozhodovať o sebe samých a udržať si svoju vlastnú "identitu".

Toto smerovanie k odlíšeniu sa často znamená, že tie skupiny ktoré sa sami vnímajú ako separátne a sociálne znevýhodnené odmietajú sociálne i politicky status quo. Toto odmietanie je výsledkom aj dôležitého psychologického vývoja. Ako tvrdí francúzska sociologička Colette Guillauminová (1972) v svojej vynikajúcej knihe o rasistických ideológiách, dôležitý rozpor medzi sociálnymi menšinami a väčšinami je v tom, že "väčšina je forma odpovede na menšinové skupiny: jej existenciu si možno predstaviť len na základe nedostatku jasných, vymedzujúcich kritérií - na rozdiel od skupín, ktoré sú explicitne kategorizované a úzko definované. Alebo, inými slovami, členstvo vo väčšine je založené na možnosti poprieť, že človek patrí k menšine. Je chápané ako sloboda v definovaní seba samého, ako sloboda, ktorá nie je nikdy daná členom menšín, a ktorú si ani nie sú schopní dať sami" (s. 196).

Hoci je sporné, či túto charakteristiku možno aplikovať bez rozdielu na *všetky* sociálne menšiny, Guillauminová významne prispela k chápaniu sociálnopsychologických aspektov v mnohých situáciách vzťahu menšina - väčšina. Ako sme už videli, menšiny sú často definované na základe kritérií pochádzajúcich od väčšín a nimi rozvíjaných. Sú odlišné určitými spôsobmi, ktoré sú sociálne dôležité, ale sú odlišné od niečoho, čo samo osebe nepotrebuje byť jasne definované. Súčasný trend k odlíšeniu sa predstavuje explicitné odmietanie týchto jednostranných definícií. Je to pokus vytvoriť alebo zachovať také kritériá definície skupiny, ktoré nie sú nanútené zvonku. Tieto novo vyvíjajúce sa kritériá nie sú zložené z odchýlok od "normy", ale skôr odrážajú pokusy vytvoriť pre skupinu pozitívne hodnotenú identitu, takže jej "výlučnosť" netvoria rôzne stigmy zdanlivých menejcenností. S redefiníciami toho, kto a aký je tesne súvisí sociálne konanie. Neskôr sa vrátime k psychologickým "stratégiám" ktoré používajú menšinové skupiny na dosiahnutie nového sebadefinovania.

Tento silný, na celom svete rozšírený tlak dosiahnuť pozitívne odlíšenie je jedným z krajných bodov sociálnopsychologického kontinua postojov menšín k svojmu postaveniu v širšom spoločenstve. Kontinua, ktoré sa pohybuje od úplného akceptovania k úplnému odmietaniu tohto postavenia. Nepochybne, väčšina minorít je niekde v strede tohto kontinua, bližšie k jednému z jeho krajných bodov. Dôležité sú nasledujúce otázky: Aké sú psychologické determinanty a dôsledky akceptovania a odmietania?

Aké sú psychologické procesy prispievajúce a vedúce k prechodu od prijímania k odmietaniu?

(a) Prechod od akceptovania k odmietaniu

Začneme druhou z uvedených otázok, pretože uvažujúc o nej môžme začať hovoriť o niektorých aspektoch akceptovania a odmietania. Na problém vlastnej akceptácie svojej sociálnej a psychologickej menejcennosti je potrebné pozrieť sa najprv v rámci "objektívnych" sociálnych podmienok, ale analýza týchto podmienok je práca pre sociológov, ekonómov, historikov a politológov. Presahuje teda rámec nášho záujmu. Nikto však nepochybuje o tom, že primárnou podmienkou zachovania status quo nerovnosti, formálnej či neformálnej, je nerovné rozloženie moci - politickej, ekonomickej alebo vojenskej. Vnímanie systému nerovností ako *stabilného* alebo *legitímneho* či súčasne stabilného aj legitímneho súčasne predstavuje dve rozhodujúce psychologické podmienky, ktoré umožňujú stabilizovať rozdelenie zdrojov.

Je dôležité upozorniť, že sa zameriavame skôr na *vnímanú* stabilitu alebo legitimitu vzťahov prevládajúcich medzi skupinami, a nie na ich formálne a inštitucionálne charakteristiky alebo skutočnú fyzickú či ekonomickú moc. Zo sociálnopsychologického hľadiska teda vnímaná stabilita systému medziskupinových vzťahov skladá sa z nedostatku kognitívnych alternatív k existujúcej situácii. Čo sa týka menšinových skupín platí, že v koncovom bode "prijímanie" nášho kontinua nie je *predstaviteľná* nádej na zmenu ak ide o podstatu a budúcnosť existujúcej menejcennosti. Aj keď niektorí výnimoční jednotlivci môžu byť schopní vylepšiť si svoje postavenie a spôsob života v rámci danej situácie, a dokonca môžu byť prijímaní a rešpektovaní niektorými členmi väčšiny, toto nijako neovplyvní postavenie ich skupiny ako celku. V skutočnosti sa na takýchto jednotlivcov obe strany jednoznačne pozerajú ako na viac či menej prekvapujúcu výnimku zo všeobecného pravidla. Prelomenie niektorých bariér oddeľujúcich skupiny v takýchto prípadoch sa vyznačuje dvoma dôležitými charakteristikami: títo jednotlivci sú majoritou často stále považovaní za nejaké ukážkové exemplár sociálnej kategórie, ku ktorej pôvodne patrili; môžu alebo mohli by sa stať kýmkoľvek, neberie sa to ako zovšeobecniteľné aj na ostatných, "typickejších" členov menšiny. Príklady takýchto nemenných postojov väčšiny napriek vynikajúcim výkonom niektorých príslušníkov menšiny siahajú do dávnej histórie. Môžeme ich nájsť u Sherwin-Whitea (1967) v opisoch reakcií imperiálneho Ríma na vzbury Grékov a iných otrokov. Longinus, ktorý, ako Sherwin-White napísal, bol "prísnym a neľudským zákonodarcom", cítil, že "cudzineckú zberbu možno kontrolovať len strachom"; ale

> "...láskavý Plínius známy ľudským prístupom k svojim sluhom reagoval v súvislosti s vraždou Lucia Mareda presne tak ako Longinus. Tento muž sa vyznačoval výnimočnou brutalitou. Neprekvapilo, keď nahého otroci v kúpeli zaútočili a nakoniec ho hodili do pece. Služobníctvo bolo náležite potrestané a Plínius, podobne ako Cassius, s tým súhlasil. Opis udalosti ukončil pozoruhodne iracionálnym výbuchom: 'Pozrite, akým nebezpečenstvám a útokom sme vystavení. Nemožno dúfať, že si svoju bezpečnosť zaistíme láskavosťou a zhovievavosťou. Zabíjajú nás bez rozdielu iba zo zločinnosti.'" (s. 84).

Iný zaujímavý príklad, aj keď čiastočne fiktívny, uvádza William Styron v románe *The confessions of Nat Turner* (Priznanie Nata Turnera). Turner viedol "v auguste 1831 v odľahlej oblasti juhovýchodnej Virgínie ... jedinú účinnú a závažnú vzburu v histórii amerického černošského otroctva". Mal vynikajúce osobnostné vlastnosti, ktoré spôsobili, že mal tesnejšie a istým spôsobom rovnocennejšie vzťahy s niektorými členmi rodiny svojho pána, ako to bolo obvyklé. To však nijak neovplyvnilo všeobecné nazeranie na vzťah pán - otrok v tejto rodine.

Je teda veľmi nepravdepodobné, že vnímanie stability existujúcich vzťahov medzi väčšinou a menšinou môže vážne narušiť niekoľko výnimočných alebo výnimočne šťastných členov menšiny, ktorým sa poskytla príležitosť opustiť daný systém.Na to, aby sa spochybnilo akceptovanie niečoho, čo sa javí ako nevyhnutné je potrebné niečo iné. Konštrukcie "kognitívnych alternatív" na to, čo sa javí ako nemeniteľná sociálna realita, však závisí od presvedčenia, prinajmenšom niekoľkých členov menšiny, že v štruktúre nepreniknuteľných sociálnych vrstiev sú nejaké viditeľné trhliny, a teda prišiel čas pretlačiť sa *ako skupina*. Toto pretlačenie sa ako skupina môže mať veľa podôb vrátane *nie výnimočnej* individuálnej sociálnej mobility posmeľovanej viditeľnými zmenami v systéme. K týmto otázkam sa vrátime neskôr. Niet pochýb, že nárast masmediálnej komunikácie v súčasnosti mimoriadne napomohol prenášať *pociťovanú možnosť* vzniku nových trhlín z jednej sociálnej situácie či miesta na iné, bez ohľadu na dôvody prvého objavenia sa viditeľných trhlín v ľubovoľných prísne stratifikovaných systémoch stále existujúcich v dnešnom svete. Toto je jeden zo spôsobov, ako už spomínaná rastúca vzájomná závislosť vedie aj k rastúcemu smerovaniu k odlišovaniu sa.

Vnímaná stálosť systému (t.j. absencia realistickej alternatívnej koncepcie sociálneho poriadku) predstavuje základ rozličných foriem akceptácie menšinového štatútu. Prinajmenšom rovnako dôležitá je aj pociťovaná legitímnosť existujúceho usporiadania. Daniel Bell (1977) v *The Fontana Dictionary of Modern Thought* (Slovník moderného myslenia) definoval legitimitu ako "právoplatné vládnutie alebo vykonávanie moci založené na nejakom princípe spoločne prijatom vládcom aj ovládaným" (s.491). V *Concise O.E.D.* (Stručný slovník oxfordskej angličtiny) je "legitímny" definovaný ako, zákonný, správny, obvyklý, logicky prípustný. V prípade, o ktorý nám tu ide, čiže o sociálny poriadok založený na jasných rozdieloch medzi väčšinou a "nižšou" menšinou, by vnímaná legitimita teda znamenala prijímanie (alebo súhlas Bellovými slovami) tejto diferenciácie, pretože je založená na istých princípoch prijateľných a prijímaných na oboch stranách. Toto pravdepodobne platilo pre niektoré sociálne delenia vo feudálnych spoločenstvách alebo v indickom kastovnom systéme v čase, keď boli ešte veľmi stabilné. Keď sa tento súhlas z akýchkoľvek dôvodov začína narúšať, je treba brať do úvahy interakciu troch foriem legitimity: "legitimita medziskupinového vzťahu vnímaná nespokojnou skupinou; legitimita tohto vzťahu vnímaná ostatnými zainteresovanými skupinami a "objektívna" definícia (t.j. súbor pravidiel a predpisov) legitimity, ak je niečo také možné" (Tajfel, 1976, s. 298).

Sotva sa dá pochybovať o tom, že nestabilný systém sociálnych rozdielov medzi väčšinou a menšinou je pravdepodobnejšie vnímaný ako nelegitímny než stabilný systém. A opačne, systém vnímaný ako nelegitímny obsahuje zárodky nestability. Je to práve interakcia medzi vnímanou nestabilitou a nelegitímnosťou, ktorá sa pravdepodobne stáva silnou pohnútkou, prečo menšina prestane prijímať status quo a začne ho odmietať. Je však možné, aspoň teoreticky, ale snáď aj za určitých konkrétnych okolností, že pociťovaná nestabilita a nelegitímnosť nemusia vždy nerozlučne pôsobiť spolu (pozri Turner a Brown, 1978), ak navyše platí, že - skôr či neskôr - jedna vyústi do druhej. Možno si napr. predstaviť, že určité sociálne alebo politické usporiadanie je tak silne mocensky udržiavané, že sa zdá byť veľmi stabilné, ale v hĺbke pretrvávajú presvedčenia o jeho nelegitímnosti. V televíznom programe vysielanom pri desiatom výročí invázie do Česko-

slovenska v roku 1968 sa jedného z českých exulantov opýtali, či verí v možnosť návratu nejakej podoby "Pražskej jari" aspoň v dohľadnej budúcnosti. Jeho odpoveď bola negatívna. V tomto prípade, ako v prípade menšín, ktoré považujú systém za nelegitímny ale extrémne stabilný, vnímaná nelegitímnosť situácie naďalej silne ovplyvňuje konanie, postoje, presvedčenia a zväzky, i keď v opozícii tomu, čo sa javí ako neotrasiteľné. Môže sa vyskytnúť aj opak: systém rozdielov ovplyvňujúci menšinu si môže zachovať, aspoň dočasne, svoju pociťovanú legitimitu dokonca aj vtedy, keď je považovaný za nestabilný. Máme dosť dôkazov z "reálneho života" aj z experimentálnych sociálnopsychologických štúdií (napr. Turner a Brown, 1978; Caddick, 1978; Commins a Lockwood, 1977), že systém vzťahov medzi sociálnymi skupinami, ktorý je považovaný za nelegitímny, vedie k tomu,že znevýhodnená skupina odmietne status quo. Existujú však menej presvedčivé dôkazy, že by sa to isté stalo v systéme pociťovanom ako legitímnom ale nestabilnom. Psychologický význam vnímanej legitímnosti proti nelegitímnosti systému pri ovplyvňovaní konania potvrdzuje (prinajmenšom v našej kultúre) veľmi veľký počet sociálnopsychologických štúdií o interindividuálnej agresii. Hoci by sa mohlo zdať absurdné porovnávať odmietanie vlastného postavenia menšinou s "agresiou", dôkazy z týchto štúdií sú dostatočne presvedčivé na to, aby sme ich považovali za relevantné pre mnohé makrosociálne situácie (bližšie pozri Billig, 1976). Je však potrebné znovu zdôrazniť, že teoretické oddeľovanie pociťovanej nestability a nelegitímnosti nemôže zájsť priďaleko, lebo stratí kontakt so sociálnou realitou. Vnímaná nestabilita a nelegitímnosť veľmi často splývajú. Buď už od začiatku, alebo preto, že každá z nich môže prispievať k takým zmenám v sociálnej situácii, ktoré spôsobia, že sa objaví druhá z nich. Potom, ako sme už naznačili, možno s istotou predpovedať, že menšina rýchlo prejde od prijímania svojho statusu a vlastnej "menejcennosti" k ich odmietaniu.

(b) Schémy prijímania

> "Sociálna pozícia prináša so sebou určité prežívania, postoje a konania nevyskytujúce sa u ľudí na iných úrovniach, ktoré ovplyvňujú sebahodnotenie a celkový pohľad na život... Zdá sa teda vhodné a užitočné hovoriť o sociálnej osobnosti človeka; mysliac tým tú časť jeho prispôsobenia, ktorá je vytváraná spoločnosťou, v ktorej žije a pohybuje sa, a ktorú má do značnej miery spoločnú so všetkými ostatnými osobami žijúcimi v rovnakých podmienkach. Sociálna osobnosť sa obvykle odlišuje od osobného temperamentu alebo psychologickej individuality, ktorá sa vyvíja pod vplyvom úplne iného súboru faktorov" (Warner, Junker a Adam, 1941, s. 25-27).

Tento opis "sociálnej osobnosti" spred skoro štyridsiatich rokov do značnej miery platí dodnes, hoci mnohí z nás by ťažko súhlasili s ostrým rozlíšením medzi tým, čím prispieva spoločnosť a tým čo sa "vyvíja pod vplyvom úplne iného súboru faktorov".

Dnes skôr chápeme tieto dve rozdielne skupiny "individuálnych" a "sociálnych" faktorov ako takmer neoddeliteľné a vzájomne sa tesne ovplyvňujúce od počiatku života jednotlivca, jedny vytvárajú predpoklady na vývoj druhých, jedny tvoria alebo brzdia možnosti alebo obmedzenia určené druhými (pozri napr. Bruner a Garton 1978). Tak či tak, L. Warner a jeho kolegovia správne zdôrazňovali dôležitosť toho, "čo má človek v značnej miere spoločné so všetkými ostatnými osobami žijúcimi v tých istých podmienkach", pre jeho život.

Ľudia, ktorí sú členmi menšín, o akých tu hovoríme, majú spoločný zložitý psychologický problém, ktorý možno najvšeobecnejšie opísať ako konflikt medzi uspokojivou sebarealizáciou a jej obmedzeniami danými skutočnosťou, že patrí k menšinovej skupine. "Uspokojivá sebarealizácia" je beznádejne neurčitý, súhrnný pojem, ktorý môže znamenať tak veľa, až hrozí, že bude znamenať veľmi málo. Obmedzíme sa preto na jeden z dôležitých aspektov tohto pojmu. Na základe každodennej skúsenosti aj veľkého množstva psychologických štúdií môžme predpokladať, že všeobecnou ľudskou charakteristikou je snaha dosiahnuť alebo zachovať si sebaúctu a úctu druhých. Pre väčšinu z nás je dôležité mať a udržať si toľko pozitívnych predstáv o sebe, koľko len dokážeme zozbierať. Žiť s opovrhnutiahodným obrazom seba, či už pochádza zvnútra alebo od iných, predstavuje vážny psychologický problém.

Sebaobraz osoby je v podstate založený na určitých porovnávaniach a do značnej miery je zložený z výsledkov týchto porovnávaní. Tieto porovnávania sa môžu uberať rôznymi smermi: očakávania, želania alebo nádeje človeka týkajúce sa jeho výkonu, aktuálneho či subjektívne odhadovaného; minulosti osoby vo vzťahu k súčasnosti; vlastných charakteristík (opäť objektívne zistiteľných alebo subjektívne posúdených) vo vzťahu k charakteristikám druhých ľudí, s ktorým má zmysel porovnávať sa (Festinger, 1954). Tieto interindividuálne porovnávania môžu mať aj dôležitú časovú dimenziu v tom zmysle, že ich výsledky sa môžu meniť - priaznivo alebo škodlivo - vo vzťahu k sebe samému tak, ako sa v čase menia ľudia aj okolnosti. A nakoniec, existujú porovnávania založené na členstve v skupinách, ku ktorým človek patrí, a to najmä vtedy, keď je toto členstvo veľmi dôležité a význačné v živote jednotlivca. V tomto prípade ide potom o porovnávania s inými sociálnymi skupinami alebo ich jednotlivými členmi a výber objektov porovnávania je opäť určený ich výraznosťou, vhodnosťou alebo dôležitosťou pre život jednotlivca. Predtým sme uviedli, že "žiadna skupina nie je ostrov". Povedali sme to preto lebo mnohonásobne vzájomne závislé vzťahy medzi sociálnymi skupinami existujúce v zložitej spoločnosti,

> "celkové charakteristiky skupiny, do ktorej jednotlivec patrí (také ako jej status, bohatstvo alebo moc, farba pleti alebo schopnosť dosiahnuť svoje ciele), nadobúdajú význam hlavne vo vzťahu k pociťovaným odlišnostiam od druhých skupín a od hodnoty pripisovanej týmto odlišnostiam. Napríklad ekonomická deprivácia sa stáva dôležitou v sociálnych postojoch, zámeroch a konaní hlavne vtedy, keď ide o 'relatívnu depriváciu'; ľahký alebo sťažený prístup k prostriedkom produkcie a spotreby tovarov, k pôžitkom a príležitostiam sa stáva psychologicky významný hlavne pri porovnávaní s inými skupinami; vymedzenie skupiny (národnej, rasovej alebo akejkoľvek inej) nedáva zmysel ak sa v blízkosti nevyskytujú iné skupiny. Skupina sa stáva skupinou v tom zmysle, že je vnímaná ako vyznačujúca sa spoločnými charakteristikami alebo spoločným osudom, len preto, že naokolo sú iné skupiny" (Tajfel, 1978).

Hodnotovo nasýtené porovnávania s inými skupinami alebo ich jednotlivými členmi sa môžu stať dôležitým aspektom sebaobrazu osoby. Zvlášť vtedy, keď človek patrí k menšine, ktorá je považovaná za jasne oddelenú od ostatných a (explicitne alebo implicitne) v niečom dôležitom za "horšiu" ako oni. Predtým sme hovorili o určitých vzťahoch medzi "vonkajšími" a "vnútornými" kritériami menšinového členstva. Ak naďalej prevažujú vonkajšie kritériá a hodnotenia s nimi späté, a členstvo v menšine je na základe všeobecnej zhody vymedzené ako odchýlenie sa od nejakej nešťastne určenej "normy" obsiahnutej, ako napísala Guillauminová, vo väčšine, problémy so sebaobrazom a sebaúctou budú pre členov menšiny naďalej naliehavé.

Veľké množstvo presvedčivých príkladov nachádzame v mnohých štúdiách javu známeho ako "etnocentrizmus". Tento pojem vo veľkom rozsahu použil William Graham Sumner v knihe *Folkways*

z roku 1906 a odvtedy sa rozšírilo jeho používanie v sociálnych vedách aj inde. Ako napísal:

> "Etnocentrizmus je odborné pomenovanie pre také videnie vecí, keď vlastná skupina, do ktorej jednotlivec patrí, je centrom všetkého a všetky ostatné sú zaraďované a posudzované vo vzťahu k nej. Každá skupina si pestuje svoju hrdosť a pýchu, vynáša samú seba najvyššie, vyzdvihuje svoje vlastné božstvá a s pohŕdaním hľadí na tých, ktorí do nej nepatria. Každá skupina považuje svoje vlastné zvyky za jedine správne, a keď zistí, že iné skupiny majú iné zvyky, tieto vyvolajú jej opovrhnutie. Na základe týchto odlišností sú odvodzované hanlivé prívlastky... Pre nás v tejto chvíli je najdôležitejší fakt, že etnocentrizmus vedie ľudí k zveličovaniu a zosilňovaniu všetkého, čo je v ich zvykoch zvláštne a čo ich odlišuje od ostatných" (s. 12-13).

Tento "univerzálny syndróm etnocentrizmu" sa ukázal byť oveľa menej univerzálnym ako pred trištvrte storočím predpokladal Sumner (novší prehľad niektorých dôkazov pozri LeVine, Campbell, 1972). Od čias Sumnera sa urobilo mnoho práce pokiaľ ide o formy, podmienky a vývoj etnocentrizmu. "Odlíšeniu sa od druhých", o ktorom vypovedá, možno porozumieť tak, že spĺňa dve hlavné funkcie, jednu pre skupinu ako celok a jednu pre jej jednotlivých členov. Vo vzťahu k skupine ako celku "posilňuje zvyky", t.j. prispieva k zachovávaniu skupiny ako zreteľnej sociálnej entity. Vo vzťahu k jednotlivým členom skupiny pozitívne hodnotené odlišnosti od druhých priaznivo prispievajú k ich sebaobrazu a zvyšujú ich sebaúctu. Ako som niekde napísal, znamená to povedať si: "Sme takí, akí sme, *pretože* oni nie sú takí, akí sme my."

Jedna z dôležitých výnimiek univerzálnej zovšeobecniteľnosti etnocentrizmu bola zistená v postojoch členov menšín voči sebe samým, svojej vlastnej skupine a iným skupinám, objavujúce sa za určitých podmienok. Obvykle ide o podmienky, o ktorých sme hovorili už predtým: všeobecná zhoda v spoločnosti ak ide o podstatu charakteristík prisúdených menšine; menšina do určitej miery akceptuje tieto vymedzujúce kritériá odvodené zvonku; nedostatok dobre podložených alternatív, ktoré by boli založené na predstave, že súčasná situácia nie je legitímna, ani nevyhnutne trvalá; ťažký "prechod" z poznačenej skupiny do inej; skutočnosť, že príklady úspešnej individuálnej sociálnej mobility mimo skupinu významne neovplyvňujú podstatu vytvorených vzťahov a rozdielov medzi menšinou a ostatnými. Toto sú však "maximálne" podmienky. Neskôr uvidíme, že opak etnocentrizmu (t.j. znevažovanie seba samých a svojej skupiny členmi menšín) sa môže vyskytnúť aj v sociálnych podmienkach, ktoré predstavujú oveľa menej drastický sociálny odstup medzi menšinami a ostatnými. Sociálne rozdiely medzi skupinami, aj keď nadobúdajú celkom jemnú formu, ako uvidíme, sa odrážajú úžasne citlivo v postoji ľudí, ktorí sú negatívne postihnutí.

Jedna z extrémnych foriem zvnútornenia "vonkajšieho" pohľadu na seba členmi menšín bola dobre opísaná význačným čiernym americkým psychológom Kennethom Clarkom (1965), ktorý napísal:

> "Ľudské bytosti, ktoré sú nútené žiť v podmienkach geta a ich denná skúsenosť im hovorí, že nikde v spoločnosti nie sú rešpektovaní a nedostáva sa im obvyklej dôstojnosti a zdvorilosti ako druhým, začnú samozrejme pochybovať o svojej vlastnej hodnote. Keďže to, ako sa vidí a hodnotí, závisí u každej ľudskej bytosti od jej nahromadených zážitkov s inými, deti, ktoré sú sústavne odmietané, sa pochopiteľne začnú pýtať a pochybovať, či si oni, ich rodina a skupina naozaj nezaslúžia viac úcty od širšej spoločnosti, ako sa im dostáva. Tieto pochybnosti sa stávajú zárodkami zhubnej nenávisti k sebe a skupine, černošského komplexu a vysiľujúcich predsudkov voči sebe samým... Černosi nadobudli vieru v svoju vlastnú menejcennosť" (podľa Milner, 1975, s.100).

Toto presvedčenie o vlastnej menejcennosti je, podľa Clarka, zložitá a dôležitá otázka; nie menej dôležité je však zodpovedať na otázku, prečo existujú mnohé a významné výnimky a za akých podmienok sa pocit menejcennosti stráca. K tomuto sa vrátime v nasledujúcej časti textu týkajúcej sa menšinových "schém odmietania". Zatiaľ sa musíme bližšie pozrieť na akceptovanie menejcennosti a jeho vplyv na životy tých, ktorí ním trpia. Bezpochyby sa to týka len tých sociálnych situácií, v ktorých rozpoznanie príslušníka menšiny ako takého je okamžité a nepochybné (ako v prípade farby pleti), alebo v ktorých je veľmi veľká časť menšiny *de iure* alebo *de facto* držaná v gete. Napríklad jav "židovskej sebanenávisti" je dávno známy (Karl Marx bol jednou z jej známejších obetí) a významne prispel k Jean-Paul Sartrovým *Reflections on the Jewish question* (Úvahy o židovskej otázke), prvýkrát načrtnutým v roku 1944, keď šok z nacistických masových vrážd ešte stále ochromoval svedomie sveta. Sartrove reflexie o sebanenávisti sa veľmi neodlišujú od Clarkových

> "To nie je človek, ale *Žid*, ktorého sa snažia Židia introspekciou spoznať v sebe samých; a chcú ho poznať tak, aby ho mohli odmietnuť... Takto možno vysvetliť zvláštny druh židovskej irónie, ktorá je najčastejšie používaná voči Židom samotným, a ktorá je neustávajúcim pokusom hľadieť na seba zvonku. Žid uvedomujúc si, že je pozorovaný, prijíma to a snaží sa na seba pozerať očami druhých. Táto objektivita uplatňovaná voči sebe predstavuje ešte ďalšiu záludnosť neautentickosti: zatiaľ čo uvažuje o sebe s objektivitou niekoho iného, cíti sa vskutku odlúčený od seba, stáva sa niekým iným, iba svedkom " (s. 117-118).

Tento proces začína od ranného detstva a dôkazy o ňom prichádzajú z rôznych krajín a rôznych kultúr (vynikajúci prehľad pozri Milner, 1975). Na konci tridsiatych rokov publikovali Clarkovci (1939) prvú z dlhého radu štúdií prinášajúcich dôkazy o tom, že čierne deti v USA trpia vážnymi problémami s identitou, identifikáciou a skupinovou preferenciou už vo veku šesť - sedem rokov, či dokonca skôr. Metódy použité Clarkovcami a v mnohých ďalších štúdiách boli založené na tom, že dieťaťu predložili "rozmanité bábiky alebo obrázky predstavujúce rozličné rasové skupiny vyskytujúce sa v jeho okolí". Potom kládli deťom množstvo otázok: ktorej z bábik sa najviac podobajú, ktorú by si vybrali za priateľa, na hranie, s ktorou by chceli chodiť do školy atď. Zistilo sa, že menšinové deti (napr. černosi v Amerike, Mauri na Novom Zélande, deti rôznych "farebných" menšín v Británii) sa niekedy chybne identifikovali (t.j. povedali, že sa "viac podobajú" bielym ako čiernym bábkam), a že väčšina z nich "uprednostnila" v rôznych skúškach biele bábiky pred ostatnými. O platnosti prvého z týchto zistení - pokiaľ ide o chybnú identifikáciu vlastného skupinového členstva dieťaťom - vznikli pochybnosti z metodologických dôvodov. Existujú však závažné dôkazy pochádzajúce z viacerých krajín vrátane Británie, ktoré podporujú zistenia o značnej "mimoskupinovej preferencii" u menšinových detí vo veku šesť až jedenásť rokov a niekedy aj oveľa starších. Dokonca aj v štúdii, ktorú s deťmi ázijského pôvodu robil v Glasgowe Jahoda s kolegami (1972) všemožne sa snažiac zabrániť vplyvu nekontrolovaných premenných vedúcich k artefaktom - napríklad toho, že experimentátor je príslušníkom väčšiny (u nich to bola "šarmantná a príťažlivá" mladá Indka) - desaťročné deti posúvali svoje preferencie smerom k väčšine. Túto štúdiu uvádzame preto, lebo prezentuje pravdepodobne minimálny účinok členstva v menšinovej skupine v porovnaní s ostatnými.

V rozsiahlej štúdii uskutočnenej v Anglicku Milner potvrdil a rozšíril mnohé z predchádzajúcich zistení (z Ameriky aj odinakiaľ) o vývoji tohto "uprednostňovania mimo vlastnú skupinu" u detí z rasových menšín (bližšie pozri v 4. kapitole). V sérii štúdií na maurských deťoch a deťoch európskeho pôvodu (Pakeha) na Novom Zélande, ktoré v priebehu desiatich rokov uskutočnil

Graham Vaughan, sa u maorijských detí objavili podobné schémy mimoskupinového uprednostňovania (napr. Vaughan, 1978a). Ako zhrnul Milner, Vaughanov výskum ukázal, že maorijské deti zvýhodňovali deti inej rasy pri pripisovaní žiadúcich a nežiadúcich vlastností, uprednostňovali obrázky osôb druhej rasy pri výbere kamarátov; pri výbere bábiky "na domov" tiež dali prednosť bábke druhej rasy. Zároveň však mali prebiehajúce priaznivé zmeny v sociálnom prostredí maorijských detí mimoriadny vplyv na *redukciu* ponižovania svojej vlastnej etnickej skupiny v odpovediach na testovacie otázky (Vaughan, 1978b). Podobný výsledok, ktorý možno tiež pripísať zmenám v sociálnych podmienkach, zistil Morland (1969), ktorý porovnával čínske deti v Hongkongu s americkými čiernymi a bielymi deťmi. Hongkong je podľa Morlanda "mnohorasové prostredie, v ktorom nie je žiadna rasa jasne dominantná". Zistil, že uprednostňovanie vlastnej skupiny sa prejavilo u 82% bielych amerických detí, u 65% Číňanov z Hongkongu a len u 28% čiernych Američanov.

Je, prirodzene, ťažko určiť priamu súvislosť medzi týmto ranným odmietaním svojej vlastnej skupiny u detí a jeho dôsledkami na ich neskorší vývin a správanie sa. "Longitudinálne" štúdie tohto problému, ktoré by mohli sledovať vývin určitých jednotlivcov po mnohé roky, je veľmi ťažko zorganizovať a uskutočniť. Môžme len tušiť a našim domnienkam môže pomôcť to, čo vieme o zhubných vplyvoch "sebanenávisti" na niektorých dospelých členov menšín opísaných Clarkom a Sartreom. Odcudzenie od širšej spoločnosti je často výsledkom takých sociálnych podmienok ako chudoba, nezamestnanosť, rozpad rodiny, preľudnenosť atď.; ale hľadanie nejakých možností na znovuzískanie sebaúcty môže byť tiež faktorom prispievajúcim k "deviantnému" sociálnemu správaniu sa. Opustenie systému noriem, hodnôt, predpisov a konania širšieho spoločenstva a vytvorenie skupín, ktoré majú svoje vlastné hodnoty odlišné od tých všeobecne schvaľovaných, je jeden z *možných* výsledkov (v žiadnom prípade neobmedzený len na menšiny) toho, čo sa teraz módne nazýva "hľadanie identity". Vzdať sa systému noriem je paradoxne späté s tým, že menšina najprv *prijme* obraz o sebe, ktorý jej spoločnosť vnucuje, potom ho však môže naopak *odmietať* prostriedkami, ktoré sú v lepšom prípade neúčinné vo vzťahu k zmene sociálnej situácie a v horšom prípade posilňujú existujúce stereotypy a rozdelenia.

Tento spôsob aktívneho úniku pospolitosti vzájomnej úcty predstavuje jeden z prechodov medzi prijímaním a odmietaním, o ktorých sme hovorili ako o dvoch extrémoch kontinua správania sa a postojov menšín. Teraz sa musíme vrátiť a opísať niektoré iné formy a podmienky prijímania "menejcennosti". Vaughanova práca o vplyve sociálnych zmien na sebaobraz maorijských detí a Morlandove porovnávania detí z rôznych sociálnych prostredí významne poukazujú na vysokú citlivosť menšinových detí týkajúcu sa zmien v prevládajúcich sociálnych obrazoch o ich skupinách. Existujú však určité dôkazy, že táto citlivosť siaha ďalej a rozširuje sa na situácie, v ktorých členovia menšiny nie sú ľahko identifikovateľní a v ktorých je napätie (aspoň na prvý pohľad) menej silné.

Prvý príklad je z Izraela. V súčasnosti viac ako 60% židovskej populácie Izraela tvoria prisťahovalci alebo potomkovia prisťahovalcov pochádzajúcich zo stredovýchodnej alebo severnej Afriky; zvyšok je väčšinou európskeho pôvodu. Prví prisťahovalci a zakladatelia štátu patrili prevažne k tým druhým. Existovali aj určité zreteľné sociálne, kultúrne a vzdelanostné rozdiely medzi dvoma hlavnými vlnami prisťahovalcov - tými, ktorí prišli z Európy a tými z arabských krajín, ktorí vo všeobecnosti prišli neskôr.

V polovici šesťdesiatych rokov sa väčšina desaťročných alebo mladších detí z oboch skupín narodila v Izraeli. Napriek vážnym pokusom a húževnatému úsiliu verejných orgánov podporujúcich sociálnu, ekonomickú a psychologickú integráciu, zostali kultúrne a sociálne rozdiely hlboko ukryté a medziskupinové napätie nevyriešené, a to aj napriek tomu, že prevažná väčšina populácie jasne pociťovala spoločné vonkajšie nebezpečenstvo ohrozujúce všetkých. Bolo to približne v tom čase, keď som sa s kolegami venoval výskumnému projektu o národných postojoch detí (vo veku sedem až jedenásť rokov) v niektorých európskych krajinách. Jedna z metód, ktoré sme používali, bola neobyčajne jednoduchá. Každému dieťaťu sme postupne zaradom ukázali dvadsať fotografií mladých mužov a požiadali sme ich, aby každú fotografiu zaradili do jednej zo štyroch "poštových" schránok označených "veľmi sa mi páči", "trochu sa mi páči", "trochu sa mi nepáči", "veľmi sa mi nepáči" (deťom, ktoré mali ťažkosti s čítaním, sme pomáhali). Pri druhom stretnutí o dva-tri týždne tie isté deti dostali rovnaké fotografie a dve poštové schránky označené "Angličan" a "Neangličan" v Anglicku (alebo "Talian" a "Netalian" v Taliansku, "Rakúšan" a "Nerakúšan" v Rakúsku atď.). Vo všetkých krajinách sme použili tú istú sadu fotografií. Bolo testovaných skoro 2000 detí, pričom polovica z nich absolvovala ako prvé stretnutie "páči-nepáči sa im" a neskôr stretnutie "odhadovanie národnosti", u druhej polovice bolo poradie sedení opačné. V rôznych európskych krajinách sme zistili veľmi vysoké korelácie medzi týmito dvoma spôsobmi, akým deti triedili fotografie: Fotografie, ktoré sa im "páčili", boli obvykle zaraďované do schránky vlastnej národnosti bez ohľadu na poradie sedení.

Tieto výsledky vyvolávajú množstvo otázok, ktoré tu nemožno prediskutovať. Čo však priamo súvisí s tým, o čom tu hovoríme, sú výsledky zopakovania tejto štúdie v Izraeli. Bola použitá iná sada fotografií - polovicu tvorili mladí Izraelčania orientálneho a polovicu európskeho pôvodu. Z niekoľko sto testovaných detí polovica patrila k jednej a polovica k druhej z týchto skupín. Celková korelácia medzi "páčením sa" a označením "Izraelčan" bola jedna z najvyšších, aké sme zistili (nie však významne vyššia ako v údajoch z Anglicka). Obe skupiny izraelských detí ("orientálnych" aj "európskych") však prejavili pozoruhodne podobné schémy odpovedí na príslušné dve kategórie fotografií: "orientálne" fotografie sa "páčili" menej ako "európske", menej často boli zaraďované do kategórie "Izraelčan" a obe tieto tendencie sa prejavovali výraznejšie so stúpajúcim vekom detí. Nasledujúca štúdia v Bristole v skupine dospelých, ktorí Izrael nepoznali, ukázala, že boli schopní správne odhadnúť, častejšie ako by sa mohlo očakávať náhodne, ktoré z fotografií boli "orientálne" a ktoré "európske. Existovali teda určité všeobecné fyziognomické rozdiely medzi týmito dvoma kategóriami fotografií. Tieto rozdiely však neboli ani zďaleka tak zreteľné ako v štúdiách o rasových skupinách v Británii, USA, Hongkongu alebo na Novom Zélande. Predovšetkým, musíme mať na pamäti, že v súčasnosti je podstatná väčšina izraelských Židov "orientálneho" pôvodu, a teda fyziognómia na fotografiách nemohla byť deťom v žiadnom prípade cudzia.

Uprednostňovanie ľudí jednej etnickej kategórie pred inými, ktoré sa prejavilo v oboch skupinách detí, predstavuje pozoruhodný príklad toho, že menšina prijíma svoj status a obraz, ktorý sa o nej v spoločnosti vytvoril. Napätie medzi uvedenými dvoma skupinami v Izraeli nie je určite také vyhrotené, ako v niektorých iných krajinách, v ktorých sa tiež skúmalo, pretože deti menšinovej skupiny uprednostňujú "nie vlastnú skupinu". Navyše, "orientálne" deti preukázali vysokú citlivosť na sociálne situácie, ktoré vytvárajú tieto napätia.

Skryté vplyvy sociálnej alebo politickej situácie na postoje detí k vlastnej a k ostatným skupinám môžu siahať ešte ďalej. Škótov, ktorí žijú v Anglicku, ťažko možno považovať za "menšinu" v tom zmysle slova, v akom ho používame v tejto rozprave, hoci mnohí z nich udržiavajú svoje škótske príbuzenské zväzky a pestujú tradičné aspekty svojej škótskej identity. Škóti žijúci v Škótsku sú ešte menej "menšinou". Na druhej strane, určite existujú nejakí Škóti, ktorí cítia, že ako *národná skupina* majú v rámci širšieho kontextu Spojeného kráľovstva množstvo ťažkostí, ktoré treba odstrániť. Tieto ťažkosti síce nemožno dávať do súvislosti s nejakou zjavnou diskrimináciou alebo predsudkami voči Škótom, ktorí sa rozhodli žiť v Anglicku, avšak v kultúre týchto dvoch národov existuje tradícia historických rozdielov medzi nimi, ktorá uprednostňuje Angličanov. Táto tradícia sa odrazila, trochu neočakávaným spôsobom, v spomínaných štúdiách národných postojov detí. Vyskytla sa tu jedna zvláštna výnimka oproti všeobecným zisteniam z viacerých krajín, že deti "uprednostňujú" tie fotografie, ktoré priraďujú k svojmu vlastnému národu, alebo že priraďujú k vlastnému národu tie, ktoré "uprednostňujú". Keď škótske deti v Glasgowe triedili fotografie na "Škótov" a "Neškótov", nezapadli do tejto všeobecnej schémy: neukázalo sa, že by sa viac "páčili" fotografie priradené "Škótom". Napadlo nám, či deti triediac fotografie nerozlišovali skôr medzi "Škótom a Angličanom, než medzi Škótom a nejakým nedefinovaným neškótskym cudzincom. Na overenie tejto možnosti sme urobili ešte tri štúdie. Ďalšia skupina detí z Glasgowa mala roztriediť tieto fotografie na "Škótov" a "Angličanov", iná skupina z Glasgowa ich triedila na "Britov" a "Nebritov" a skupina anglických detí z Oxfordu ich tiež kategorizovala na "Škótov" a "Angličanov". Výsledky boli jednoznačné: v Glasgowe uprednostňovali deti fotografie "Britov" pred "Nebritmi", v Oxforde fotografie "Angličanov" pred "Škótmi" a v Glasgowe sa neprejavilo nijaké uprednostňovanie "Škótov" pred "Angličanmi". V skutočnosti tu boli dokonca isté náznaky preferovania v opačnom smere (Tajfel et al, 1972).

Tieto štúdie sú viac ako desať rokov staré a je celkom možné, že ak by sa zopakovali dnes, keď niektoré z postojov v Škótsku odrážajú celosvetový vzostup etnických a národných príslušností, ich výsledky by boli značne odlišné. Ale o to teraz nejde. Či lepšie povedané - ak by sa tieto výsledky nepotvrdili - bol by to pravdepodobne ďalší príspevok k existujúcim dôkazom o tom, že sociálne a kultúrne vplyvy späté so zmenami vzťahov medzi skupinami ľudí majú priamy a presný dopad na vnímavosť detí.

Pokiaľ ide o škótsko-anglické vzťahy existujú určité dôkazy, že tieto vzťahy existovali nielen u detí, ale aj u dospelých, či presnejšie, že také boli približne v tom čase, keď sa študovali škótske a anglické deti. Približne pred dvadsiatimi rokmi Lambert a jeho kolegovia (1960) z McGillovej univerzity v Montreale využili skutočnosť, že jeden z hlavných rozdielov medzi najväčšou etnickou menšinou v Kanade - frankofónnou populáciou Quebecu - a väčšinou bol v rozdielnom jazyku. V svojich výskumoch vymysleli metódu, ktorá sa stala známou ako "matched-guise technique" (technika zodpovedajúcej masky). Požiadali niekoľko dvojjazyčných francúzsko-anglických hlásateľov, aby v oboch jazykoch prečítali tú istú "neutrálnu" krátku ukážku prózy. Záznamy všetkých čítaní potom prehrali skupinám po francúzsky a po anglicky hovoriacim Kanaďanom, ktorým povedali, že každú z ukážok číta iná osoba. Výskum uviedli ako súčasť práce týkajúcej sa spôsobov, akými ľudia len na základe hlasu odhadujú osobnostné charakteristiky iných. Takto bolo možné získať naraz dve zaujímavé skupiny údajov. Po prvé, dalo sa zistiť, či boli nejaké rozdiely v posudzovaní *tej istej* osoby, keď hovorila po francúzsky alebo po anglicky. Po druhé, metóda umožnila priame porovnanie týchto rozdielov medzi skupinami frankofónnych a anglofónnych "posudzovateľov".

Výsledky úvodných štúdií, zopakovaných niekoľkokrát v neskorších rokoch, sú nesporne zaujímavé predovšetkým z hľadiska toho, ako menšina prijíma "sociálny obraz" o sebe samej. Anglická skupina považovala anglické hlasy za nadradené francúzskym hlasom v siedmich črtách z celkovo posudzovaných štrnástich čŕt. Boli to: výška, dobrý vzhľad, inteligencia, spoľahlivosť, láskavosť, ctižiadostivosť a charakter. Len v zmysle pre humor považovali Francúzov za lepších ako Angličanov. Francúzska skupina považovala *anglické* hlasy za nadradené v *desiatich* črtách zo štrnástich. Popri výške, dobrom vzhľade, inteligencii, spoľahlivosti, ctižiadostivosti a charaktere hodnotili anglické hlasy priaznivejšie, čo sa týka vodcovstva, sebadôvery, spoločenskosti a príjemnosti. Francúzske hlasy považovali za lepšie len v nábožnosti a láskavosti. Podrobnosti posudkov nie sú pravdepodobne veľmi dôležité, a nie je - podobne ako v prípade glasgowských detí - pravdepodobné, že by sa dnes, pri súčasnej úrovni quebeckého separatizmu, potvrdili. Dôležitá je však všeobecná schéma, keďže ukázala, že sociálny obraz menšiny prevládajúci v päťdesiatych rokoch sa prenáša aj do hodnotenia *osobných* charakteristík svojich druhov. Veľmi podobné výsledky priniesli nasledujúce štúdie s tou istou metódou, u ktorých však namiesto rozdielnych jazykov boli použité výrazné rozdiely v prízvuku.

Tak to bolo napr. u skupín Židov v USA aj vo výskume Cheynea z roku 1970 v Británii, ktorý v svojich nahrávkach použil škótsky a anglický prízvuk. Je rovnako zaujímavé poznamenať, že podobné výskumy uskutočnené pred niekoľkými rokmi v Tel Avive a Jaffe medzi arabskými a židovskými stredoškolákmi priniesli úplne odlišné výsledky: každá skupina stabilne hodnotila samú seba vyššie ako druhú.

Bolo by však chybou preceňovať význam všetkých týchto zistení, či už sa týkali detí alebo dospelých ako ukazovateľov vážnych problémov *osobnej* identity u členov menšín. Spoločné týmto štúdiam je, že členovia menšín posudzujú vlastnú skupinu vo vnútenom kontexte priameho a explicitného porovnávania s väčšinou. Ako sme videli, existuje jednoznačný dôkaz, že za takých podmienok sa nepriaznivý sebaobraz zvnútorňuje. Nie všetky "prirodzené" sociálne situácie však zahŕňajú potrebu alebo požiadavku medziskupinového porovnávania a predstava človeka o sebe je prinajmenšom rovnako (a pravdepodobne oveľa viac) závislá od neustálej a každodennej interakcie s jednotlivcami z tej istej sociálnej skupiny. V prípade, že táto skupina má svoje vlastné silne integrované normy, tradície, hodnoty a funkcie, centrálnym bodom identity jednotlivca sa vôbec nemusí stať "negatívny" sebaobraz vyvolaný porovnávaním s inými skupinami. Tak sa dá vysvetliť, prečo môže človek zostať šťastný a spokojný v gete, pokiaľ sa toto geto sociálne nerozloží. Výborným príkladom toho sú židovské *"štedtly"*, ktoré na prelome tohto storočia žili svoje izolované životy v Rusku a inde vo východnej Európe. Vnútorné normy a kultúrne predpisy týchto malých komunít spolu s ich ohromnou silou pri ovplyvňovaní životov svojich členov sa odrážajú a sú krásne podané v krátkych príbehoch Šolema Aleichema a iných spisovateľov tohto obdobia. "Deviantné" skupiny, o ktorých sme hovorili, môžu slúžiť ako ďalší - súčasný príklad toho, že sú schopné vytvoriť mini-kultúru, ktorá je dosť silná na to, aby chránila sebaúctu svojich členov pred chladným vetrom predsudkov vejúcim zvonku.

Ostáva ale pravdou, že táto vnútromenšinová ochrana vlastnej sebaúcty je v podstate len druhou stránkou toho, že menšina *prijíma* status quo. Je to, ako sme už povedali, forma úniku zo spoločnosti ako celku, krehko udržiavaná a ťažko získaná rovno-

váha, ktorú možno ľahko zničiť. Komunita (alebo deviantná skupina) v takejto situácii musí zariadiť, aby bola skutočne pevne izolovaná od vonkajšieho sveta pokiaľ ide o tie aspekty života, ktoré sú pre ňu naozaj závažné. A opäť, tie naozaj závažné aspekty jej života majú byť koniec koncov vyberané tak, aby boli bezpečne uchránené pred porovnávaním s inými ľuďmi, ktorí sú prirodzene odlišní, a teda v istom zmysle nevýznamní. Otázka znie: ako dlho môžu ostať nevýznamní, a súčasne zachovať ťažko nadobudnutú sociálnu a psychologickú izoláciu? Keď to tak nemôže byť, opäť vystúpia do popredia praktické dôsledky porovnávacieho (a negatívneho) sebaobrazu. Americký psychológ Irwin Katz urobil veľký kus práce pokiaľ ide o školský výkon čiernych žiakov v segregovaných a zmiešaných školách. Niektoré z jeho prvých záverov opierajúcich sa o práce zo šesťdesiatych rokov možno už dnes revidovať. To však neuberá na ich význame pri odokrytí toho, čo sa deje v situáciách medziskupinového kontaktu a porovnávania, keď sa porovnáva na základe kritérií všeobecne prijímaných v spoločnosti. Niekoľko príkladov: "...ak černošské deti nadobudnú pocity menejcennosti už mimo školy, tak ako nováčikovia prichádzajúci z menšinovej skupiny do integrovanej triedy nebudú pravdepodobne očakávať svoju vysokú úspešnosť; v dôsledku čoho ich motivácia výkonu bude nízka". Alebo: "Experimenty autora a jeho spolupracovníkov s černošskými chlapcami ukázali, že v pracovných tímoch zložených z černošských a bielych študentov rovnakých intelektových schopností sú černosi pasívne poslušní, svoj vlastný výkon hodnotia ako horší, aj keď taký nie je, a vyjadrujú menej uspokojenia zo skupinovej práce ako ich bieli druhovia." Alebo opäť: "U černošských študentov z Floridy sa zistilo, že podali lepší výkon vo verbálnych testoch, keď očakávali, že budú porovnávaní s černošskými rovesníkmi, než keď očakávali porovnávanie s bielymi rovesníkmi, a to v súlade s predpokladom, že subjektívna pravdepodobnosť úspechu je nižšia, keď sa očakáva porovnávanie s bielymi" (Katz, 1968, s. 283-284).

Existuje však stredná cesta medzi týmito dvoma extrémami. Jedným extrémom je psychologická izolácia od obklopujúcej spoločnosti, ako to bolo v prípade židovských komunít *štedtl* v cárskom Rusku alebo ako to platí pre niektoré deviantné skupiny v dnešných veľkomestách. Druhým rovnako škodlivým extrémom je, keď menšina akceptuje obraz, ktorý si o nej vytvorila väčšina. Ako sme videli, prvý z týchto extrémov je psychologickým únikom z porovnávania sa s inými, ktorý je možný vďaka vývoju separátnych a sociálne silných kritérií osobnej hodnoty; druhý je výsledkom sociálneho (a následne psychologického) rozpadu skupiny a jej neschopnosti vytvoriť členitý sociálny celok so svojimi vlastnými formami interakcie, vlastnými hodnotami, normami a predpismi. Netreba hovoriť, že väčšinu minorít možno umiestniť niekde medzi tieto dva extrémy. Ich identita je potom spoluurčovaná tak v spoločnosti prevládajúcim pohľadom väčšiny, ako aj psychologickými vplyvmi ich vlastnej kultúrnej a sociálnej organizácie. Prípady tohto druhu na kontinuu akceptácia-odmietanie sú bližšie ku krajnému bodu "akceptácia". Neustála každodenná interakcia s vonkajším svetom a nasledujúci *psychologický* podiel skupiny na systéme hodnôt a stereotypov spoločnosti ako celku spôsobuje, že menšina do istej miery prijíma svoj poškodzujúci obraz: súčasne sociálne a kultúrne väzby prežívajúce v skupine poskytujú *určitú* mieru ochrany. Dobrým príkladom je výskum Davida Milnera v Anglicku, ktorý porovnával negatívne sebaobrazy detí zo Západnej Indie a ázijských detí. Rozdiely v kultúrnom základe a tomu zodpovedajúce začiatočné postoje voči hostiteľskej spoločnosti opisuje takto:

> "Zdalo sa pravdepodobné, že britský prvok v kultúre Západnej Indie a "biela zaujatosť" v rasovom rebríčku západoindickej spoločnosti budú zosilňovať orientáciu a pozitívne cítenie týchto detí voči bielym v tejto krajine (Anglicku - pozn. prekl.). Pôvodné ašpirácie Indov integrovať sa, znamenajú mimo iné aj viac kontaktov s bielou komunitou, teda s jej nepriateľstvom, než v prípade ázijskej komunity. Nie je to len odstup Ázijcov voči hostiteľskej spoločnosti, ktorý ich do istej miery izoluje, majú aj úplne odlišné kultúrne tradície, ktoré zabezpečujú silný pocit identity. V amerických výskumoch mnoho čiernych detí zvnútornilo rasové hodnoty, ktoré im vnútila dominantná biela skupina, takže mali ťažkosti identifikovať sa so svojou vlastnou skupinou a boli veľmi pozitívne naladení voči bielym. Z uvedených dôvodov sa zdalo pravdepodobné, že takáto reakcia na rasové otázky bude viac rozšírená medzi západoindickými ako ázijskými deťmi" (s. 117-118).

Porovnávania týchto dvoch skupín detí v Milnerovej práci ukázali, že "hoci ázijské aj indické deti rovnako reprodukujú hodnotenia svojich bielych skupín, neprijímajú pre seba rovnako ich dôsledky... poškodzujúcu osobnú identitu možno ťažšie vnútiť ázijským deťom. Ako keby sa ten istý tlak jednoducho stretol s väčším odporom" (s. 138).

A tu je problém. Ako dlho sa môže uchovať tento čiastočný odpor u nasledujúcich generácií? Kultúrny tlak z obklopujúcej spoločnosti na zmenšenie kultúrnej samostatnosti sa stáva silnejším. Ázijské menšiny v tejto krajine, alebo akékoľvek menšiny kdekoľvek, ktoré žijú určitým spôsobom na pol ceste, ako sme predtým hovorili, majú k dispozícii obmedzený počet *psychologických* riešení problémov s vlastnou sebaúctou a dôstojnosťou. Niektoré z týchto riešení nie sú, aspoň nateraz a v dohľadnej budúcnosti, jednoducho realistické. Prvé je *úplná* asimilácia, splynutie s obklopujúcou spoločnosťou. Toto nie je možné, kým ostanú zaujaté postoje a podstata diskriminácie také, aké sú. Druhé je kultúrna a psychologická izolácia od ostatných. To opäť nie je možné prinajmenšom z dvoch dôvodov. Jednak nemožno očakávať, že nové generácie zostanú imúnne voči rastúcim tlakom obklopujúcich kultúrnych hodnôt a sociálnych vplyvov. Na druhej strane nie je možné ani želateľné z hľadiska ekonomických a sociálnych potrieb každodenného života uniknúť zo siete zväzkov s vonkajšou spoločnosťou, z jej systému stereotypných obrazov. Teda v uvedenej analýze "psychologické" riešenia musia predchádzať sociálnym a ekonomickým zmenám. Menšinové skupiny nemôžu reagovať na vonkajšie predstavy vytvorením svojich vlastných "protipredstáv", ktoré by sa vznášali v sociálnom vákuu. Musia sa opierať o sociálne zmeny, od ktorých možno odvodiť nové psychologické riešenia. Niektoré zo "schém odmietania", o ktorých budeme ďalej hovoriť, sa vzťahujú k tejto otázke.

(c) Schémy odmietania

Väčšina z doterajšej diskusie sa sústredila na to, ako vplýva psychologický status menšín na uvažovanie o osobnej hodnote a dôstojnosti, na sebaobraz a sebaúctu svojich jednotlivých členov. Ako sme videli, tieto vplyvy zvlášť zreteľne pôsobia v situáciách vyvolávajúcich priame porovnávanie medzi členmi menšiny a väčšiny. Nikto nepochybuje, že sa úplne nestratia ani v psychologicky "bezpečnejších" sociálnych interakciách v rámci menšiny samotnej a jej odlišných kultúrnych predpisov.

Základný význam, ktorý prisudzujeme pozitívnemu sebaobrazu, resp. jeho narušeniu zdôvodňujeme tým, že *sociálne porovnávania* sú rozhodujúce pre vývin nášho obrazu o sebe. Vo vzťahoch medzi menšinami a väčšinami (alebo medzi akýmikoľvek odlišnými sociálnymi skupinami) k tomuto obrazu o sebe významne prispievajú porovnávania medzi skupinami alebo medzi jednotlivcami, ktoré sú jasne zaradené do jednej alebo druhej skupiny. V situáciách značného medziskupinového napätia alebo konfliktu

sa to môže načas stať jednou z najdôležitejších stránok tohto obrazu. To je jeden z dôvodov, prečo porovnávania v takýchto situáciách bývajú často späté so silnými emóciami. Dokonca aj spočiatku emocionálne neutrálne rozdiely medzi skupinami môžu potom nadobudnúť veľký hodnotiaci význam a silný emocionálny náboj. Toto často platí pre nacionalizmus. Do tohto "vriaceho kotla" možno prihodiť skoro všetko: rozdiely medzi "jazykmi, krajinami, vlajkami, hymnami, poštovými známkami, futbalovými tímami ...všetky tieto odlišnosti nadobúdajú emocionálny význam, pretože sa vzťahujú k najvyššej hodnote" (Tajfel, 1974, s.75). Dôležitosť týchto medziskupinových porovnávaní je dobre doložená aj veľkým počtom industriálnych konfliktov, ktoré sa týkajú odlišností. Ako v zúfalstve vykríkol Elliot Jaques v liste do *The Times* (29. 10. 1974): "Či nie je všetkým jasné, že v súčasnej vlne diskusií ide len o relatívnosti, o nič iné ako o relatívne 'rozdiely?" V laboratórnych experimentoch sme zistili (Tajfel, 1970), že často bolo dôležitejšie vytvorenie *rozdielu* medzi dvoma skupinami v prospech vlastnej skupiny (v porovnaní so spolužiakmi, s ktorými pracovali), ako absolútna veľkosť peňažnej odmeny, ktorú mohli získať. Na základe výsledkov týchto štúdií Brown (1978) zistil podobné spôsoby reagovania vo výskume odborových predákov vo veľkej továrni, ktorí patria k rôznym odborovým zväzom. Ako vieme z každodennej skúsenosti a z mnohých sociologických a psychologických štúdií, "relatívna deprivácia" môže byť do istej miery dôležitejším determinantom postojov a sociálneho správania sa než "absolútna" úroveň deprivácie (bližšie pozri Runciman, 1972; Tajfel, 1978).

Ako sme videli v predchádzajúcej časti, "porovnávajúci" sebaobraz členov menšín je často ponižujúci. Otázkou je, čo s tým možno urobiť. Vôbec tu nejde o "teoretickú" alebo "akademickú" otázku. Epstein (1978) nedávne napísal v predslove svojej knihy *Ethos and Identity* (Étos a identita):

> "...Sám sa pýtam, ako si také skupiny zabezpečujú, že vôbec ako skupiny prežijú a prečo sa tak cieľavedome snažia udržať si pocit skupinovej identity. Zároveň si jasne uvedomujem, že ak som získal určitý pohľad na takéto situácie, bolo to preto, že sa dotkli nejakej citlivej struny, ktorá rozoznieva moju vlastnú etnickú skúsenosť Žida v diaspore. Rozmýšľajúc o tom všetkom, presvedčil som sa o jednej dôležitej veci - zdá sa, že silný emocionálny náboj sprevádza, alebo je základom veľkej časti etnického správania..." (s.XI).

Osobné problémy týkajúce sa hodnoty, dôstojnosti a sebaúcty obsiahnuté vo fakte príslušnosti k menšine a spoločné pre všetkých ľudí v tej istej situácii sú bezpochyby dôležitou zložkou tohto silného "emocionálneho náboja". Niekde som definoval "sociálnu identitu" jednotlivcov ako vytváranú tými aspektami ich sebaobrazu a jeho hodnotenia, ktoré odvodzujú od členstva vo významných pre nich sociálnych skupinách; veľa z tohto sebaobrazu a s ním spätých hodnôt odvodzujú z porovnávaní s inými skupinami, ktoré sa vyskytujú v sociálnom prostredí. Tieto porovnávania sú málokedy "neutrálne". Dotýkajú sa "citlivej struny", ktorá odráža minulosť, prítomnosť a možnú budúcnosť "menejcennosti". Nie je teda prekvapujúce, ak sa zdvihnú emócie a vášne brániace právo človeka mať a uchovať si toľko sebaúcty, koľko má každý iný muž alebo žena.

Ako sme sa už opýtali: čo s tým môžu menšiny urobiť? Jedna z obvyklých odpovedí pre niektorých z ich členov je asimilácia s väčšinou kedykoľvek je to len možné. Asimilácia podľa Simpsona (1968)

> "...je proces, pri ktorom v rámci života väčšej komunity vstupujú do vzájomných vzťahov ľudia rôzneho etnického a rasového pôvodu bez ohľadu na tieto obmedzenia. Všade tam, kde žijú spolu predstavitelia rôznych rasových a kultúrnych skupín, budú určití jednotlivci s podriadeným statusom (bez ohľadu na to, či tvoria početnú menšinu) asimilovať. Úplná asimilácia by znamenala, že by sa nezachovali žiadne oddelené sociálne štruktúry založené na rasových alebo etnických pojmoch" (s.438).

Z psychologického aj sociálneho hľadiska existuje veľa variantov tohto procesu. Z psychologického hľadiska možno rozlíšiť prinajmenšom štyri druhy asimilácie. Prvý, ktorý nepredstavuje nijaké zvláštne problémy pre asimilujúcich sa jednotlivcov, je, keď neexistujú prekážky sociálnej mobility zo strany ani jednej zo zainteresovaných skupín. Kedykoľvek však toto nastane (ako to bolo napríklad u niektorých prisťahovaleckých etnických skupín v USA), menšina ako taká skôr či neskôr prestane existovať. Toto je psychologické splynutie, pri ktorom sa síce môže uchovať a z času na čas pripomínať rozlišujúce pomenovanie, stratilo však väčšinu charakteristík vymedzujúcich menšinu tak psychologicky ako sociálne. Individuálna asimilácia sa teda stáva asimiláciou sociálnej skupiny ako celku. Je to prípad, o ktorom Simpson hovorí ako o zmiznutí "samostatných sociálnych štruktúr založených na rase alebo etniku".

Druhý typ asimilácie prináša viac ťažkostí pre asimilujúceho sa jednotlivca. Ide o prípad, keď ľudia, ktorí prešli z jednej skupiny do druhej, nie sú plne akceptovaní väčšinou, hoci žijú v svojom novom prostredí v mnohých smeroch dobre a "bez obmedzení". Paradoxne sú pokladaní stále za dôležité zosobnenie nepriaznivých charakteristík pripísaných ich skupine a zároveň podľa "výnimky" z toho všeobecného pravidla. Klasický príklad takejto situácie predstavujú v čase od konca devätnásteho storočia až do nedávna niektoré európske krajiny so silnou tradíciou antisemitizmu. Napriek tomu sa mnohým Židom podarilo prelomiť bariéru predsudkov a diskriminácie a niektorí dosiahli dokonca veľmi vysoké postavenie vo "vonkajšej" spoločnosti. Ale to, že niektorí jednotlivci prelomili bariéry, nepomohlo prelomiť bariéry skupine ako celku, ani to neodstránilo značne rozšírené predsudky. Dramatickým prípadom tejto dvojznačnosti bola Dreyfusova aféra vo Francúzsku na prelome storočí. Pre viedenského novinára Herzla, jedného zo zakladateľov sionizmu, to bol jeden z rozhodujúcich medzníkov pri hľadaní alternatívnych riešení pre židovské menšiny v Európe.

Dreyfus bol pravdepodobne dobrým príkladom psychologických problémov vyskytujúcich sa pri tomto druhu asimilácie. Úplne sa stotožnil s väčšinou ako Francúz a dôstojník armády, pričom sa neodlišoval od ostatných Francúzov. O niečo neskôr nemecko-židovský priemyselník a štátnik Rathenau (zavraždený pravicovými nacionalistami v roku 1922, v čase keď bol ministrom zahraničných vecí) napísal, približne dvadsať rokov pred nástupom Hitlera k moci: "...to, čo robí dobyvateľov vládcami, čo dovoľuje niekoľkým schopným potlačiť mnohých, je nebojácnosť, húževnatosť a čistejšia duša; a neexistuje nijaký spôsob ako uchovať tieto prednosti v časoch nudnej nečinnosti alebo ako ochrániť vznešenejšiu krv proti zmiešavaniu... Takto zem mrhá svojím najvznešenejším rasovým bohatstvom..." (ako napísal James Joll v T. L. S., 25. 8. 1978).

Nebudeme tu špekulovať o potenciálnych emocionálnych problémoch Dreyfusa alebo Rathenaua, ktoré spôsobilo ich úplné priľnutie k novej väčšinovej identite. Je však na mieste predpokladať, že pokiaľ je podriadená menšina chápaná inými (a niekedy aj zvnútra) ako prirodzene odlišná a samostatná, tak asimilácia - aj keď sa jej nekladú mnohé obmedzenia - pravdepodobne vytvára osobné konflikty a ťažkosti. Jeden z dobre známych dôsledkov je opätovné priklonenie sa k prijímaniu väčšinového ponižujúceho pohľadu na menšinu; a to je snáď ďalšia príčina časti židovskej "sebanenávisti", o ktorej sme hovorili v predchádzajúcej časti. Môžme uviesť drastickejší

príklad, keď niektorí väzni z rôznych etnických alebo národných skupín v koncentračných táboroch počas druhej svetovej vojny prijali postoje, hodnoty a správanie svojich väzniteľov.

Dôležitejšie z hľadiska širších zovšeobecnení o sociálnej psychológii menšín je to, že pokiaľ existujú zjavné predsudky a diskriminácie, asimilácia niekoľkých nerieši problém mnohých. Pre tých, ktorým sa podarilo asimilovať, nie je ľahké nájsť kompromis medzi prijatím a odmietaním svojho menejcenného statusu ako členov menšiny. Odmietať, pretože sa pokúsili nechať za sebou aspoň niektoré z rozlišujúcich znakov svojej "menejcennosti"; prijať, pretože to často musia robiť vytváraním a zdôrazňovaním psychologickej vzdialenosti medzi sebou a ostatnými členmi svojej predchádzajúcej skupiny. Je potrebné znovu zdôrazniť, že tento druh kompromisu je zložitý a plný možných osobných konfliktov len vtedy, keď sú pootvorené len malé dvierka na prechádzanie z jednej skupiny do druhej, keď väčšina členov podriadenej skupiny je pevne pripútaná na svojom mieste a keď existujúce predsudky a diskriminácia nie sú výrazne ovplyvnené existenciou niekoľkých "výnimiek", ktoré sa často chápu len ako určité "potvrdenie pravidla". Tieto osobné konflikty spôsobili, že francúzska koloniálna politika selektívnej kultúrnej asimilácie založená na prísnych kritériách rozhodovania o tom, ktorí členovia pôvodnej populácie by mohli byť považovaní za viac či menej francúzskych, sa ukázala byť práve základom nespokojnosti a revolty tých, ktorí v skúškach uspeli. Jedným z najznámejších príkladov bol Frantz Fanon; podobne Aimé Césaire, básnik z Martinique a Leopold Senghor, tiež básnik a neskorší prezident Senegalu, ktorí obaja prišli s myšlienkou *černošstva* (négritude) ako pozitívnej koncepcie černošskej identity.

Tretí druh asimilácie prináša podobné problémy, tieto sú však ostrejšie vďaka tomu, že asimilácia je "nelegitímna". V prípade Dreyfusa, Rathenaua, Fanona, Césairea alebo Senghora všetci vedeli, že boli židia alebo černosi. Zatajiť vlastný pôvod pre to, aby človek "prešiel", je však niečo celkom iné. Nevinné prejavy toho sú dosť časté v krajinách ako Británia alebo USA, kde zmena mena nepredstavuje veľký právny problém a často sa tak človek zbaví ťažkostí súvisiacich s tým, že sa narodil v cudzine alebo že je cudzieho pôvodu. Aj v Anglicku bolo obdobie, kedy lekár menom Goldsmith mohol ľahšie získať svoje prvé zamestnanie v nemocnici ako iný s menom Goldschmidt. To isté platilo napr. pre niektoré banky a niektoré z "exkluzívnejších" veľkých obchodných stredísk. Je však celkom iné, keď je "prechod" nelegálny ako v Južnej Afrike alebo v nacistickom Nemecku alebo znamená úplné a veľmi starostlivé utajovanie vlastného pôvodu, ako je to u černochov svetlej pleti v USA.

"Nelegitímne" formy asimilácie vedú k identifikácii sa s novou skupinou a k odmietaniu starej, čo býva niekedy dokonca silnejšie ako v mnohých prípadoch "legitímnej" asimilácie. Paradoxne sa to môže vyskytnúť aj vtedy, keď asimilácia prebieha v opačnom smere - od väčšiny k menšine. Arthur Miller v románe *Focus* (Ohnisko) napísanom začiatkom štyridsiatych rokov vytvoril prekrásne analyzovaný fiktívny príbeh a americký novinár J.H.Griffin ho doplnil reálnymi skúsenosťami v knihe *Black Like Me* (Čierny ako ja) (1962). Hrdina Millerovho príbehu je výrazne antisemitsky naladený priemerný Američan, ktorý musí začať nosiť okuliare, pretože mu slabne zrak. To spôsobí, že vyzerá ako Žid. Zistí, že nie je možné presvedčať každého okolo seba, že doteraz nebol vlkom v barančej koži, teda Židom, ktorý úspešne "prešiel". V dôsledku toho sa celý jeho život zmenil, pri mnohých zo svojich základných každodenných aktivít sa stretáva s diskrimináciou a nejaký čas márne bojuje vyhlasujúc sa za nevinného. Nakoniec sa vzdá a vedome sa rozhodne pre silnú židovskú identifikáciu. Prirodzene Miller ako umelec si mohol dovoliť rozvinúť tento príbeh aj napriek istým nepresnostiam. Ale jeho ďalšia analýza vyznieva pravdivo a potvrdzuje ju príbeh Griffina, ktorý si nechal chemicky stmaviť pokožku, aby videl z druhej strany barikády, čo znamenalo *cítiť sa* čiernym v štáte na Juhu koncom päťdesiatych rokov. Postoje, ktoré vyplynuli z jeho skúseností, sa veľmi nelíšili od tých, ktoré opísal Miller.

Pokiaľ ide o obvyklejšie formy "nelegitímnej" asimilácie, môžeme zhrnúť: hrozby a nebezpečenstvá nových foriem života s novou identitou nepochybne ovplyvňujú postoje tých, ktorým sa podarilo "prejsť" a ktorí neustále čelia nebezpečenstvu, že budú odhalení. Jeden z preventívnych krokov, ktoré môžu urobiť, je proklamovať svoj odpor k "podradnej" menšine. Nie je ťažké uviesť takúto schému do pohybu. Glynis Breakwellová v práve ukončenej experimentálnej štúdii (čoskoro bude publikovaná) uskutočnenej v dievčenskej triede zariadila, že sa vytvorili dve skupiny s odlišným statusom. Priradenie k vyššiemu alebo nižšiemu statusu bolo založené na výkone v celkom jednoduchej úlohe. Aby sa človek ocitol vo "vyššej" skupine, bolo možné aj podvádzať. "Nelegitímni" členovia vyššej skupiny preukázali v niektorých z ďalších testov výraznejšie rozlišovanie v prospech tejto skupiny než jej legitímni členovia. Treba dúfať, že výskum pre účastníkov poslúžil aj ako užitočný výchovný zážitok: bola zachovaná úplná anonymita, ale pri ďalšej diskusii sa účely a závery štúdie účastníkom starostlivo objasnili.

Štvrtý typ asimilácie sa tak veľmi líši od tých, o ktorých sme doteraz hovorili, že snáď ani nie je vhodné označovať ho tým istým pojmom. Niektorí sociológovia ho nazývajú "akomodácia" a John Turner (1975) rozoberal jeho sociálnopsychologické aspekty v pojmoch toho, čo nazval "sociálne súťaženie". Tu sa obvykle neobjavujú nejednoznačnosti a konflikty simultánneho prijímania a odmietania menšinového statusu prítomné v druhej a tretej forme asimilácie, o ktorých sme práve uvažovali. "Akomodácia" alebo "sociálne súťaženie" sú založené na pokusoch menšiny udržať si svoju vlastnú identitu a samostatnosť, a zároveň sa vyrovnať väčšine v dosahovaní cieľov a tých znakoch úcty, ktoré sú všeobecne spoločnosťou. Existujú spravidla dve dôležité podmienky, pričom jedna alebo obe sú nevyhnutné na objavenie sa "sociálneho súťaženia". Prvou je, že doterajšia úspešná asimilácia *niektorých* jednotlivých príslušníkov menšiny neovplyvnila (nezdá sa, že by ovplyvnila) *všeobecný* menejcenný status menšiny a prevažujúce negatívne postoje k nej. Druhou je, že u menšiny existujú silné odlišné kultúrne normy a tradície, ktorých sa mnohí alebo väčšina jej členov sú ochotní vzdať. Prvá z týchto podmienok nemôže ostať nadlho bez vzťahu k pokusom naplniť v rámci minority aj druhú; neskôr sa vrátime k diskusii o niektorých formách tohto vzťahu. Z psychologického hľadiska ich spoločnými prvkami sú, opäť raz, pokusy vytvoriť alebo uchovať si sebaúctu spojenú s príslušnosťou k sociálnej skupine, ktorej sa nedostáva patričná úcta od druhých; a snaha dosiahnuť ju čiastočne, takými porovnávaniami s ostatnými, ktoré nebudú nepriaznivé podľa kritérií všeobecne oceňovaných všetkými skupinami v spoločnosti.

Vývoj sociálneho hnutia černochov v USA od druhej svetovej vojny je príkladom súčasného pôsobenia niekoľkých procesov. Niektorí z vodcov Národnej asociácie zlepšenie postavenia farebných (National Association for the Advancement of Coloured People) boli presvedčení, že cesta vpred je v asimilácii čo najväčšieho možného počtu černochov v širšej spoločnosti, čo by nakoniec viedlo k tomu, že označenie "čierny" sa stane viac menej nedôležitým v súvislosti so statusom alebo sociálnym obrazom človeka. Hoci je nepochybné, že za posledných približne tridsať rokov tento spôsob integrácie zaznamenal, spoločensky aj psy-

chologicky, veľký krok vpred: je tiež pravda, že nijako nevymizli predsudky, diskriminácia a rozdiely v postavení a príležitostiach. Dôležitým aspektom bojovných černošských hnutí v šesťdesiatych rokoch bolo nové potvrdzovanie černošskej identity ktoré sa najlepšie vyjadruje známym sloganom: "Čierne je krásne". Je to uistenie, že černošská menšina sa nemusí usilovať podobať sa ostatným, aby si za to "vyslúžila" odmenu alebo rovnaké ekonomické a sociálne príležitosti a možnosti.

Naopak, kladie sa dôraz na samostatnú kultúrnu identitu, tradície a korene, čo našlo svoje najznámejšie vyjadrenie v románe Alexa Haleyho a podľa neho natočenom televíznom filme. Existuje tu odmietanie určitých hodnotiacich súdov, ktoré až doteraz menšina bezvýhradne prijímala. Platí to o negatívnom kultúrnom význame černošstva. Už nejde len o to, že mať čiernu kožu neprekáža a v rámci skutočne slobodnej ľudskej interakcie by sa malo na to zabudnúť. Deklarovaným cieľom nie je neutralizovať tieto tradičné a hlboko vštepené hodnotiace úsudky, ale obrátiť ich naruby.

Ináč povedané, toto je hnutie za "rovnocennosť v odlišnosti"; hoci by z mnohých zjavných dôvodov bolo veľmi zavádzajúce myslieť si, že to je to isté ako podobný slogan juhoafrického apartheidu. Základom tohto typu sociálneho hnutia (v súčasnosti existuje mnoho jeho príkladov medzi menšinami na celom svete) sú určité psychologické otázky, ktoré si vyžadujú ďalšiu diskusiu.

Predtým sme uviedli, že "sociálne súťaženie" je založené na cieľoch menšiny dosiahnuť rovnosť s väčšinou; ale ináč ostávajú ciele menšiny odlišné. Ako sme videli, niekedy, napr. u čiernych Američanov, vzniká takýto druh hnutia vtedy, keď pokusy dosiahnuť priamu integráciu do širšej spoločnosti sú niektorými vnímané ako neúspešné. To znamená, že v očiach niektorých ľudí viac-menej zmizli očakávanie alebo nádej, že existuje možnosť integrovať sa *ako jednotlivci* a len na základe individuálnych akcií. Zostávajúca alternatíva tak na zmenenie súčasnej "objektívnej" sociálnej situácie skupiny ako aj na zachovanie alebo znovuzískanie jej sebaúcty je v tom, že budú konať istým spôsobom nie ako jednotlivci, ale ako členovia samostatnej a odlišnej skupiny. Beryl Gerberová uskutočnila pred niekoľkými rokmi výskum postojov afrických školákov v Sowete, černošskom predmestí Johannesburgu, kde boli nedávno veľmi vážne nepokoje. Jedna z úloh, ktorú mali deti splniť, bolo napísať svoj "budúci životopis".

Ako uvádza Gerberová, v mnohých z týchto životopisov bola *osobná budúcnosť* tesne spätá s budúcnosťou Afričanov ako celku, s budúcimi osobnými rozhodnutiami a konaním, ktoré nie sú až tak zamerané na dosiahnutie individuálneho úspechu ako na to, urobiť niečo ako člen skupiny, pre skupinu ako celok.

Postoje k prítomnosti a budúcnosti, založené viac na skupinovej príslušnosti ako na individuálnych motívoch a ašpiráciách, sa diametrálne odlišujú od tých, ktoré sú základom pokusov o individuálnu asimiláciu. Vyplýva z nich, že popri dosiahnutí nejakej formy rovnováhy, musí byť vyvinuté úsilie, aby sa vymazal, modifikoval alebo prevrátil naopak tradičný negatívny hodnotiaci význam zvláštnych charakteristík menšiny. Sociálne súťaženie o rovnocennosť je pokusom zmeniť postavenie *skupiny* v rámci určitých hodnotových dimenzií, ktoré sú všeobecne prijímané spoločnosťou ako celkom. Pri súčasných pokusoch dosiahnuť dôstojnú a prijateľnú formu samostatnosti alebo odlišnosti problém nie je v zmene pozície skupiny v rámci už prijatého systému hodnôt, ale v zmene samotných *hodnôt*. Musíme teraz obrátiť pozornosť na tento druhý aspekt hesla "rovnocenní, ale odlišní".

V súčasnosti existuje značné množstvo dôkazov (pozri napr. Lemaine, 1974, 1978), že získať istú formu jasného odlíšenia sa od ostatných, tvorí dôležitú zložku úvah ľudí o svojej osobnej hodnote a sebaúcte. Platí to pre mnohé povolania, pochopiteľne, zvlášť zreteľným sa to stáva vtedy, keď sa jednotlivci alebo malé skupiny ľudí venujú tvorbe originálnych produktov ľudského snaženia, napr. v umení alebo vede. Súťaženie vedcov o prvenstvo pri objavoch (ako to napr. opísal Watson v *The double helix* [Dvojitá špirála], 1968) nevysvetľuje sa len v pojmoch nádeje na zbieranie odmien a pôct, ktoré môžu očakávať víťaza. Byť tvorivý znamená byť odlišný. Mnoho maliarov a skladateľov dlhé roky znášali ťažkosti, výsmech, nepriateľstvo alebo verejný nezáujem, aby bránili svoje právo či povinnosť prekonať všeobecne prijímané formy. Odlíšenie od ostatných je zároveň, *podľa definície*, porovnávanie s ostatnými. Vytvorenie niečoho *nového* nie je možné, kým tu nie je niečo *staré*, čo slúži ako kritérium na vznik odlišného. Táto silná tendencia odlíšiť sa nepochybne občas viedla, vo vede aj "bláznivej" kultúre, k vzniku bezcenných nápadov, ktorých jedinou zaznamenateľnou charakteristikou je ich "hodnota šokovať", ich schopnosť javiť sa výrazne odlišným od predošlého. Tá istá tendencia niekedy vedie tiež k pokusom snaživých inovátorov zvelebovať a nadsadzovať malé alebo nepodstatné rozdiely medzi tým, čo robia oni a čo už urobili iní.

Či už je odlíšenie kreatívne alebo nie, ide o príklady procesu sociálneho porovnávania, na ktorom, ako sme už povedali, musí byť založená väčšina pokusov vytvoriť, dosiahnuť, zachovať alebo uchrániť pozitívne sebachápanie, uspokojivý sebaobraz. Platí to tak pre sociálne skupiny ako aj pre jednotlivcov. V prípade menšín môže táto "sociálna tvorivosť" nadobúdať množstvo foriem. Pre skupiny, ktoré si želajú ostať (alebo stať sa) samostatné a aj získať rovnosť, vytvorenie *nových* foriem porovnávania sa s majoritou bude tesne súvisieť so sociálnym súťažením, o ktorom sme už hovorili. Niekedy, keď priame sociálne súťaženie nie je možné alebo je veľmi ťažké, sociálna kreativita tohto druhu sa môže stať na istý čas kompenzujúcou aktivitou, pokusom zachovať si určitú integritu prostriedkami, ktoré jediné ostali dostupné.

V podstate existujú dve hlavné formy sociálnej kreativity menšín. Hoci v "reálnom živote" sa často objavujú spolu, v prípade našej diskusie užitočné rozlíšiť ich. Prvá znamená pokúsiť sa prehodnotiť *existujúcu* skupinu charakteristík, ktoré sú nepriaznivo vnímané často tak vnútri ako aj zvonku skupiny. Ako príklad toho sme už videli "Čierne je krásne". Druhá, znamená vyhľadať v minulosti skupiny nejaké z jej starých tradícií alebo samostatných znakov, oživiť ich a dať im nový pozitívny význam. Obmenou toho môže byť aj *vytvorenie* nejakých nových skupinových charakteristík, ktoré nadobudnú pozitívne hodnoty prostredníctvom sociálneho konania alebo prostredníctvom pokusu vytvoriť nové postoje.

Existuje mnoho príkladov pre každú z týchto foriem snahy o dosiahnutie novej skupinovej odlišnosti. Silný emocionálny náboj často sprevádza hnutia za znovuustanovenie rovnocenného alebo vysokého statusu pre samostatný jazyk etnickej menšiny. Národný jazyk sa ľahko stáva jedným z hlavných symbolov dôstojnej samostatnosti, pozitívneho sebadefinovania sa (bližšie pozri Giles, 1977 a 1978). To sa stalo v Belgicku, v Quebecu, v Baskicku, v prevažne nemeckom švajčiarskom kantone s francúzsky hovoriacou menšinou, ktorá bojuje za odtrhnutie. Bola to aj dôležitá súčasť viacerých národných hnutí v strednej a východnej Európe v 19. storočí, ktoré čelili pokusom o kultúrnu rusifikáciu alebo germanizáciu zo strany síl vládnucich v Petrohrade, vo Viedni alebo v Berlíne. V prípadoch, keď to vedie k všeobecnému prijatiu bilingvizmu (úradnému aj verejnosťou),

výsledky môžu byť občas trochu paradoxné. Vo frízskom regióne Holandska môže človek pri vstupe do niektorých obcí vidieť *dve* rovnaké tabule informujúce o názve obce; stáva sa totiž, že názov je ten istý po holandsky aj po frízsky. Pred niekoľkými rokmi v čase intenzívneho boja za sociálnu a kultúrnu rovnoprávnosť flámskeho jazyka s francúzskym v Belgicku bolo niekedy v Antverpách ľahšie získať informácie, keď sa človek pýtal po anglicky ako po francúzsky, hoci bolo dosť obvyklé, že francúzština odpovedajúceho bola oveľa lepšia ako jeho angličtina. Tieto anekdotické príklady odrážajú hlbšiu a závažnejšiu psychologickú skutočnosť: Ak sa neuvažuje o iných aspektoch len o "objektívnych" výhodách, sociálnych, politických alebo ekonomických, ktoré môžu vyplynúť zo znovuustanovenia vysokého alebo rovnocenného statusu jazyka etnickej menšiny, môže sa zanedbať rozhodujúca úloha jazyka ako jedného z najviditeľnejších a najsilnejších symbolov odlišnej identity. Rastúca prevaha francúzštiny v Quebecu (ktorá niekedy dokonca narúša oficiálnu politiku bilingvizmu) môže ľahko vytvoriť isté nové "objektívne" ťažkosti na kontinente ovládanom prevažne iným jazykom; a separatistický tlak v provincii neustáva.

Tieto lingvistické úvahy nás istým spôsobom vracajú späť k postoju "čierne je krásne". Pred časom som napísal:

> "Samotné používanie termínu "čierni" v tomto texte, ktorý by len pred pár rokmi bol mal celkom odlišný význam, už svedčí o týchto zmenách. Staré interpretácie odlišností sú odmietané; starým charakteristikám sa pripisujú nové významy čohosi odlišného ale rovnocenného či nadradeného. Príkladov je veľa: krása černošského, afro-účesy, africká kultúrna minulosť a tradície, posun černošskej hudby od "zábavy" k forme umenia, ktoré má hlboké korene v samostatnej kultúrnej tradícii... Zároveň sú často odmietané staré pokusy, trochu viac sa podobať ostatným ľuďom: krásne čierne dievčatá si už viac nevyrovnávajú vlasy, ani sa nepoužívajú rôzne spôsoby zosvetľovania kože. Prízvuk, dialekt, kymácanie tela, tanečný rytmus, zvláštnosti interpersonálnej komunikácie - toto všetko sa uchováva, zdôrazňuje a prehodnocuje" (1974, s. 83-84).

Zaujímavým aspektom uvedených prehodnocovaných atribútov je, že niektoré z nich neboli v minulosti vôbec negatívne hodnotené. Černošská hudba a tanec, ich atletické schopnosti dlhodobo boli súčasťou všeobecného stereotypu používaného vo vnútri aj mimo skupiny. Boli však vnímané ako celkovo nesúvisiace so *zvyškom* obrazu o černochoch; určitým subtílnym spôsobom pravdepodobne prispievali k všeobecnej stigme menejcennosti. Podobný jav sa objavuje pri antisemitizme. Ako Billig (1978) nedávno zdôraznil, v publikáciách Národného frontu (National Front - extrémistická pravicová nacionalistická organizácia - pozn. prekl.) existuje veľa príkladov, kde sa v súvislosti so Židmi hovorí o ich presvedčivých výkonoch, "inteligencii", schopnosti veľkej solidarity a sebaobetovania sa atď. To len slúži na zdôraznenie hrozivých varovaní pred ich sprisahaním na ovládnutie sveta. Hodnotenia týkajúce sa všetkých predpokladaných atribútov menšiny nemožno správne pochopiť, ak o nich uvažujeme izolovane. Ich sociálny a psychologický význam sa prejaví len vtedy, keď sú zarámcované kontextom všeobecnej pojmovej a sociálnej kategórie, ktorej sú súčasťou. Ich význam sa mení s kontextom. Tak možno vysvetliť, prečo dobre mienené úsilie predstaviť menšinovú skupinu ako obdarenú rôznymi "peknými" vlastnosťami je často neúspešné pri odstraňovaní predsudkov voči nej.

Pre druhú hlavnú formu hľadania pozitívnej odlišnosti možno nájsť niekoľko výrazných príkladov opäť v oblasti jazyka. Pokus o znovuoživenie welšského jazyka je rozhodujúcou zložkou welšského nacionalizmu. Ale snáď najdramatickejším príkladom v histórii je to, ako sa hebrejčina za obdobie nie viac ako tridsať rokov stala jednoznačne prvým (a často jediným) jazykom pre vyše dva milióny ľudí. Opäť raz je ľahké poukázať na konkrétnu potrebu spoločného jazyka v krajine, do ktorej prichádzali ľudia z celého sveta a z mnohých kultúr v rozpätí jednej alebo dvoch generácií. Boli tu navyše spočiatku isté nezhody, či má moderná hebrejčina naďalej používať svoje vlastné písmo alebo použiť latinku. Druhé rozhodnutie by bolo bývalo ľahšie z mnohých dôvodov. Nakoniec bola vybratá prvá alternatíva podopretá kultúrnou tradíciou a zároveň posilňujúca odlišnú novú identitu.

Etnické menšiny, u ktorých sa vyvinú nacionálne hnutia, majú obvykle možnosť podoprieť svoje požiadavky obrátením sa na minulosť. Jazyk je len jednou z týchto zreteľných tradícií vynárajúcich sa z nedávnej či vzdialenej histórie. Požiadavka novej samostatnej jednoty *v tejto chvíli* sa môže vo vedomí ľudí stať oveľa účinnejšia, keď je podopretá ideami o existencii samostatnej jednoty v dávnej minulosti. Každé z týchto hnutí sa tak musí spoliehať na kombináciu mýtov, symbolov a historických skutočností, ktoré spolu pomáhajú zdôrazniť *odlišnú* podstatu skupiny a jej právo pokračovať v tejto odlišnosti. V knihe *The Nationalization of the Masses* (Nacionalizácia más) historik George Mosse (1975) rozoberá to, čo označil ako "estetika politiky". Uvádzajúc príklad vývoja masového nacionalizmu v Nemecku v 19. a 20. storočí, o ktorom hovorí ako o "vzniku sekulárneho náboženstva", napísal: "Ako v každom náboženstve teológia sa vyjadruje prostredníctvom liturgie: festivaly, ríty a symboly, ostávajú tie isté v neustále sa meniacom svete" (s. 16). V tom všetkom sa vnútorná jednota národnej "skupiny" môže stať nerozlučne spätá so svojimi *vrodenými* a *nemeniteľnými* rozdielmi od ostatných. V tomto bode je nacionalizmus spôsobilý prechádzať do rasizmu. Ale v prípade mnohých nacionálnych hnutí vznikajúcich vnútri etnických menšín k tomu nemusí dôjsť a často ani nedochádza. Spolu s vytváraním a oživovaním určitých symbolov, kultúrnych tradícií, spôsobov sociálneho správania sa posvätených reálnou alebo mýtickou minulosťou a nových stereotypov, zdôrazňujúcich rozdiely medzi vlastnou skupinou a ostatnými, môže sa posilnená samostatná identita skupiny silne odrážať v pocitoch a postojoch svojich členov. Ako sme už videli, tesne to súvisí s obrazom, ktorý majú o svojej *osobnej* integrite, dôstojnosti a hodnote.

Existujú však menšinové skupiny, ktoré v svojej minulosti toho nemôžu nájsť veľa v zmysle symbolov a tradícií samostatnej identity. Potom sa musia vytvoriť či posilniť a v súčasnosti prehodnotiť rozdiely od ostatných tak rýchlo, ako je to len možné. Hnutia za slobodu žien prešli určitým vývojom, ktorého podstatu možno vidieť v prevládajúcej potrebe vytvoriť pojem *odlišného* ale rovnocenného. V začiatkoch, keď vedúcu líniu určovali sufražetky, hlavnou myšlienkou vo vzťahu k mužom sa zdalo byť "čokoľvek, čo dokážeš urobiť, dokážem ja lepšie" (či prinajmenšom tak dobre). Bola to teda celkom čistá forma "sociálneho súťaženia" Johna Turnera, keď sa dve skupiny snažia dosiahnuť tie isté ciele tými istými prostriedkami. Rastúca sofistikácia hnutia, zvlášť ako sa vyvíjalo za posledných približne desať rokov, presunula dôraz k spojeniu sociálneho súťaženia s koncepciou odlišnosti do rovnosti (pozri napr. Williams a Giles, 1978). V tomto súčasnom vývoji stále pretrváva presvedčenie, že existuje veľa povolaní, ktoré môžu ženy vykonávať tak dobre ako muži, hoci sú z nich často vylúčené minulou aj súčasnou diskrimináciou a to vo verejnosti zodpovedajúcimi prevládajúcimi postojmi čiastočne určenými spôsobmi socializácie našich detí.[3]

Existuje však tiež presvedčenie, že mnohé z vecí, ktoré ženy tradične robia, alebo len ony sú ich schopné realizovať, sú v spoločnosti znevažované alebo podhodnocované. Ide teda skôr o pokus prehodnotiť rozdiely, než úsilie podobať sa viac

"nadradenej" skupine. Toto presvedčenie sa opiera o dôkazy (pozri Williams a Giles, 1978) psychologického spojenia medzi rastúcim počtom žien v istom povolaní a poklesom sociálneho statusu alebo prestíže tohto povolania.

Zaujímavú paralelu hľadania nových dimenzií rovnocenného porovnávania možno nájsť v poloexperimentálnych štúdiách francúzskeho sociálneho psychológa Gérarda Lemainea (pozri Lemaine et al., 1978). Medzi dvoma skupinami chlapcov v letnom tábore bola zorganizovaná súťaž v stavaní chatiek. Jedna skupina však nedostala všetok stavebný materiál ako druhá. Obe skupiny si boli vedomé nerovnosti založenej na zjavne nespravodlivom rozdelení prostriedkov medzi nimi. Potom "horšia" skupina urobila dve veci: po prvé, hoci postavili horšiu chatku, urobili okolo nej malú záhradku. Po druhé, dali sa do ostrej diskusie s deťmi z druhej skupiny aj s dospelými posudzovateľmi, aby dosiahli uznanie legitímnosti svojej práce. Ich argumenty boli asi takéto: sme ochotní uznať, že druhí postavili lepšiu chatku ako je naša, ale musíte rovnako uznať, že naša malá záhrada s plotom obklopujúcim chatku je tiež jej súčasťou a podľa tohto kritéria porovnávania sme jasne lepší".

Tento príklad obsahuje pre našu diskusiu aspoň tri dôležité závery. Po prvé, určité sociálne podmienky, ktorých výsledkom je "menejcennosť" skupiny, vedú k naozajstnej sociálnej kreativite, k hľadaniu nových konštruktívnych dimenzií sociálneho porovnávania. Po druhé, jeden z hlavných problémov, s ktorými sa pravdepodobne stretáva menšinová skupina pri tomto druhu kreativity, je získanie *legitímnosti* svojho úsilia. Legitimita má pre skupinu dve stránky. Prvá je, že novo vytvorené alebo novo hodnotené vlastnosti menšiny musia získať široké a pozitívne uznanie vnútri samotnej skupiny. Býva to často ťažké, pretože je ho možné dosiahnuť len vtedy, ak sa dajú prelomiť spomínané schémy prijímania svojej "menejcennosti". Druhá podmienka, čo pravdepodobne býva ešte ťažšia, je dosiahnuť od ostatných skupín legitimitu nových foriem rovnosti. Popri konfliktoch objektívnych záujmov, ktoré tu často nevyhnutne existujú, platí, že pozitívne hodnotená "sociálna identita" väčšiny a jej jednotlivých členov už nezávisí od výsledkov nejakých sociálnych porovnávaní, ako je to u zodpovedajúcich predstáv menšiny. A sme naspäť pri "my sme takí, akí sme, *pretože* oni nie sú takí, akí sme my", alebo takí dobrí ako my. Niektoré z cyklických zmien v móde odrážali potrebu "nadradených" skupín označiť svoju pretrvávajúcu odlišnosť od druhých. Keď tí zdola začali napodobňovať určitý štýl alebo detaily odevu jasne poukazujúce na "nadradený" status nositeľa, odohrali sa primerané zmeny (pozri Laver, 1964). Nanešťastie, sociálne zmeny hlbšieho dosahu nedajú sa tak ľahko vymyslieť ako zmeny v móde; preto niektoré z nových "výtvorov" menšín treba zastaviť, či odmietnuť ich platnosť skôr, než uspejú.

Nakoniec, po tretie, naša diskusia poukazuje na *nevyhnutnosť* istých foriem súťaživých alebo konfliktných medziskupinových porovnávaní a aktivít vtedy, ak sú menšiny pripravené odmietnuť svoj podriadený status aj predstavy o svojich menejcenných vlastnostiach. Kým existujú zložité spoločnosti, naďalej budú existovať odlišné sociálne skupiny. Ako sme videli, medziskupinové rozdiely ľahko nadobúdajú hodnotové významy, ktoré môžu mať veľkú osobnú dôležitosť pre tých, ktorí sú nepriaznivo zasiahnutí; ale uchovávanie a obrana určitých výsledkov týchto porovnávaní sú súčasne dôležité aj pre tých, ktorí z nich získavajú pri utváraní svojho "sociálneho obrazu". Tento proces sa nepodobá nekonečnej sile pôsobiacej na nepohnuteľný objekt, pretože ani sila nie je nekonečná, ani objekt nie je nepohnuteľný; sociálne situácie zriedka, ak vôbec, ho možno takto chápať. Zárodky konfliktu a napätia sú vždy prítomné, ale pripisovať ich nejakým neurčito chápaným vrodeným ľudským tendenciám sociálnej "agresie" je vedecky povrchné a pochybné. Táto oblasť skúmania sa nezaoberá náhodnými a neorganizovanými súbormi individuálnych agresií.

Nijaké ľahké riešenie nie je na dohľad. Je pravda, že rozličné sociálne skupiny sú schopné vyvodiť svoju sebaúctu a integritu z rôzne zameraných vynikajúcich výkonov, ktoré nie sú priamo súťaživé. Ale, po prvé, tieto rozličné výkony sú často hodnotené, a to podľa svojej prestíže. Po druhé, sebaúcta skupiny *musí* vychádzať z porovnávaní s inými skupinami, vo vzťahu ku ktorým musí skupina dosiahnuť alebo udržiavať výhodné postavenie.

Tieto dosť pesimistické závery nezohľadňovali to, že medzi sociálnymi skupinami budú nevyhnutne pretrvávať konflikty objektívnych záujmov. Ale snáď práve to je to, na čom paradoxne, môžme stavať určité nádeje do budúcnosti. Zo súčasných podmienok vzájomnej závislosti vyplýva aj to, že málo sociálnych konfliktov medzi skupinami môže mať podobu "nulového súčtu", teda že všetky zisky budú na jednej zo strán a všetky straty na druhej. V súčasných podmienkach vždy musí existovať určité rozdelenie ziskov a strát krížom cez deliacu čiaru. V tom prípade môže byť užitočné v každej medziskupinovej situácii zvážiť, či a ako by mohla každá skupina dosiahnuť, zachovať si alebo obrániť svoje životné záujmy, či záujmy, ktoré sú vnímané ako životné, takým spôsobom, aby to zároveň nepriaznivo neovplyvnilo sebaúctu iných skupín. Musíme dúfať, že rastúca zložitosť a prepletenosť medziskupinových konfliktov povedie k progresívnemu odmietaniu jednoduchých riešení typu "všetko alebo nič" a hrubého delenia ľudstva na "my" a "oni". Aby sme pokročili o kúsok ďalej, potrebujeme menej hľadieť dozadu a viac plánovať. Niet pochýb, že plánovanie musí zahŕňať dve rozhodujúce oblasti ľudského snaženia: vzdelávanie a sociálnu zmenu, ktorú treba dosiahnuť skutočne efektívnymi legislatívnymi, politickými, sociálnymi a ekonomickými programami. Nebude to ľahké a naivný optimizmus nepomôže tak, ako nepomôžu ani dobré úmysly samotné, akokoľvek úprimné by boli. Je však zrejmé, že riešenie sociálnych a psychologických problémov, ktorými sme sa tu zaoberali, patria k najnaliehavejším a najzákladnejším otázkam, ktoré bude treba riešiť vo veľmi veľkom počte krajín (bez ohľadu na "farbu" alebo politický systém) ešte skôr, než skončí toto storočie.

Poznámky

[1] Tento článok (nijako výnimočný) vyšiel v The Times 6. septembra 1978: "Dnes bol políciou v Katerini, južne od Solúna obvinený z vraždy mladý britský autostopár ... Dvadsaťročný pán X., držiteľ britského pasu, pôvodom zo Srí Lanky žijúci v Birminghame, bol vzatý do vyšetrovacej väzby. Je obvinený zo zabitia jedného z dvoch Cigánov, ktorí napadli jeho spoločníčku...on a slečna Y., dvadsaťročná, zo Solihullu v Birminghame, stopovali smerom na Solún. Zobrali ich dvaja Cigáni v malej dodávke... Briti boli donútení jedným z Cigánov s krátkou dvojhlavňovou puškou vystúpiť, zatiaľ čo druhý zaútočil na dievča." Srílančan a dvaja Cigáni sú ako takí identifikovaní. Pokiaľ ide o slečnu Y., ktorá súdiac podľa mena je členkou "väčšiny", žiadna ďalšia identifikácia, okrem jej pôvodu z Birminghamu, sa nezdala nutná. V prípade pána X., tiež z Birminghamu, sme navyše informovaní o jeho "pôvode". Nevieme, či dvaja Cigáni sú "držitelia pasov" gréckych (alebo iných). Zjavne je postačujúce vedieť, že sú to Cigáni. (Prehľad dôkazov a diskusiu o takýchto novinových správach pozri Husband, 1977).

[2] Dobrý príklad používania sociálnej kategorizácie na redukciu kognitívnej zložitosti sociálneho prostredia poskytuje terénna práca sociálneho antropológa Clydea Mitchella (1970) ako sa uvádza v knihe A. L. Epsteina Ethos and Identity (1978). "Kategorizácia...je všeobecná reakcia v situácii, kde sú sociálne vzťahy prechodné a povrchné, ale zároveň sú početné a rozsiahle. Za takých okolností hľadajú ľudia prostriedky redukujúce zložitosť sociálnych vzťahov, zoči voči ktorým sú postavení. Dosahujú to klasifikovaním ľudí okolo seba do obmedzeného počtu kategórií...Mitchell...ukázal ako Afričania boli schopní redukovať približne sto etnických skupín vyskytujúcich sa v mestskej populácii na malú skupinku kategórií. Takto sa stretávame u mestských Afričanov s modelom sociálnych vzťahov v jednom z jeho aspektov, s určitou celkovou "kognitívnou mapou", pomocou ktorej Afričan v meste nachádza svoju cestu cez bludisko vytvorené skutočnosťou, že priveľa z tých, s ktorými je v priamom či nepriamom kontakte, sú preňho úplní cudzinci" (s.10-11). (Rozsiahlejšiu diskusiu o sociálnom kategorizovaní pozri Tajfel, 1969, 1978).

[3] Že je toto priame sociálne súťaženie stále úplne oprávnené, jasne dokazuje nová výskumná správa z USA (zhrnutá v Newsletter of the Institute for Social Research, University of Michigan, Spring 1978): "V roku 1975 bola priemerná hodinová mzda bielych mužov o 36% vyššia ako u čiernych mužov, o 60% vyššia ako u bielych žien a o 78% vyššia ako u čiernych žien... Ale zistenia z panelovej štúdie príjmovej dynamiky jasne ukazujú, že ...priemerné rozdiely v ...kvalifikácii vysvetľujú menej než jednu tretinu rozdielov v príjmoch medzi bielymi mužmi a čiernymi ženami a menej než dve tretiny rozdielov medzi bielymi a čiernymi mužmi." Navyše "...rozdiely v tom, čo ekonómovia nazývajú 'pripútanie k pracovnej sile' skutočne nevysvetľujú žiaden z rozdielov príjmov medzi mužmi a ženami..." (s.7).

Bibliografia

BERRY, J. W. KALIN, R. and TAYLOR, D. M. (1677): Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada. Ottawa: Minister of Supply and Services

BILLIG, M. (1976): Social psychology and intergroup relations. London: Academc Press (European Monographs in Social Psychology).

BILLIG, M. (1978): Fascists: A social psychological view of the National Front. London Academic Press. (European Monographs in Social Psychology).

BREAKWILL, G. (in press): Illegitimate group membership and intergroup differentiation. British Journal of Social and Clinical Psychology.

BROWN, R. (1978): Divided we fall: An analysis of relations between sections of a factory workforce. In H. Tajfel (ed.), op.cit.

BRUNER J. and GARTON, A. (eds.) (1978): Human growth and development. Oxford: Clarendon Press.

CADDICK, B. (1978): Status, legitimacy and the social identity concept in intergroup relations. Ph.D. thesis, Univ. of Bristol.

CHEYNE, W. M. (1970): Stereozyped reactions to speakers with Scottish and English regional accent. British Journal of Social and Clinical Psychology, 9, 77-9.

CLARK, K. B. (1965): Dark Ghetto. New York.

CLARK, K. B. and CLARK, M. P. (1939): The development of consciousness of self and the emergence of raciol identification in Negro pre-school children. Journal of Social Psychology, 10, 591 - 599.

COMMINS, B. and LOCKWOOD J. (1977): The effects on intergroup behaviour of legitimate and illegitimate social inequalities: A social comparison approach. Unpubl. sm., Northern Ireland Polytechnic.

EPSTEIN, A. L. (1978): Ethos and identity. London: Tavistock Publications.

FESTINGER, L. (1954) A theory of social comparison processes. Human Relations 7, 117- 140.

GEBER, B. (to be published): Soweto s children: The development of attitudes. London: Academic Press. (European Monographs in Social Psychology).

GILES, H. (ed. 1977): Language, ethnicity and tntergroup relations. London: Academic Press. (European Monographs in Social Psychology).

GILES, H. (1978): Linguistic defferentiotion in ethic groups. In H. Tajfel (ed.), op. cit.

GRIFFIN, J. H. (1962): Black like me. London: Collins

GUILLAUMIN, C. (1972): L idéologie raciste: genése et langage actuel. Paris: Mouton.

HUSBAND, C. (1977): News media, language and race ralations: A case study in identity maitenance. In H. Giles (ed.), op. cit.

JAHODA, G., THOMSON, S. S. and BHATT, S. (1972): Ethnic identity and preferences among Asian immigrant children in Glasgow: A replicated study: European Journal of Social Psychology, 2, 19 - 32.

KATZ, I. (1968): Factors influencing Negro performance in the desegregated school. In m. Deutsh, i. Katz and H. R. Jensen eds.): Social class, rece and psyhological development. New York: Holt, Rinehart and Winston.

LAMBERT, W. E., HODGSON, R. C., GARDNER, R. C. and FILLENBAUM, S. (1960): Evaluational reactions to spoken languages. Journal of Abnormal and Social Psychology, 60, 44-52.

LAVER, L. (1964): Costume as a means of social aggression. In J. D. Carthy and F. J Ebling (eds.): The natural history of aggression. London: Academic Press.

LEMAINE, G. (1974): Social differentiation and social originality. European Journal of Social Psychology, 4, 17 - 12.

LEMAINE, G., KASTERSZTEIN, J. and PERSONNAZ, B. (1978): Social differentiation. In H. Tajfel (ed.), op. cit.

LEVINE, R. A. and CAMPBELL, D. T. (1972): Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behaviour. New York: Wiley.

MILNER, D. (1975):Children and race. Harmondsworth: Penguin Books.

MITCHELL, J. C. (1970); Tribe and social change in South Central Africa: A situational approach. Journal of Asian and African Studies, 5, 83 - 101.

MORLAND, J. K. (1969): Race awareness among American and Hong Kong Chinese children. American Journal of Sociology, 75, 360 - 374.

MORRIS , H. S. (1968): Ethnic groups. In: International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. 5. New York: Macmillan and The Free Press.

MOSSE , G. L. (1975): The nationaliyation of the masses. New York: Meridian.

REX, J. (1970): Race ralations in sociological theory. London: Weidenfeld and Nicolson.

RUNCIMAN, W. G. (1972): Relative deprivation and social justice. Harmondsworth: Penquin Books.

SARTRE, J. P. (1948): Réflexion sur la question juive. Paris: Gallimard.

SHERVIN - WHITE, A. N. (1967): Racial prejudice in imperial Rome. Cambridge: Cambridge University Press.

SIMPSON, G. E. (1968): Assimilation. In: International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol. 1. New York: Macmillan and The Free Press.

SIMPSON, G. E. and YINGER, J. M. (1965): Racial and cultural minorities. New York: Harper and Row.

STYRON, W. (1966): The confessions of Nat Turner. London: Jonathan Cape.

SUMNER, W. G. (1906): Folkways. New York: Ginn.

TAJFEL, H. (1969): Cognitive aspects of prejudice. Journal of Biosocial Science, Suppl. No. 1. Reprinted in: P. Watson (ed.): Psychology and race. Harmondsworth: Penquin Books, 1973.

TAJFEL, H. (1970): Experiments in intergroup discrimination. Scientific American. 223 (5), 96 - 102.

TAJFEL, H. (1974): Social identity and intergroup behaviour. Social Science Information, 13 (2), 65 - 93.

TAJFEL, H. (1976): Exit, voice and intergroup relations. In: L. H. Strickland, F. E. Aboud and K. J. Gergen (eds): Social psychology in transition. New York: Plenum Press.

TAJFEL, H. (ed.) (1978): Differentiotion between social groups: Studies in the social psyhology of intergroup relations. London: Academic Press. (European Monographs in Social Psychology).

TAJFEL, H. and DAWSON, J. (eds.) (1965): Disappointed quests. London: Oxford University Press.

TAJFEL, H., JAGODA, G., NEMETH, C., RIM, Y. and JOHNSON, N. B. (1972): The devaluation by children of their own national and ethnic groups: two case studies. British Journal of

Social and Clinical Psychology, 11, 235 - 243.

TURNER, J. (1975): Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. European Journal of Social Psychology, 5, 5 - 34.

TURNER, J. and BROWN, R. (1978): Social status, cognitive alternatives and intergroup relations. In. H. Tajfel (ed.), op. cit.

VAUGHAN, G. M. (1978 a): Social change and intergroup preferences in New Zealand. European Journal of Social Psyhology, 8, 297 - 314.

VAUGHAN, G. M. (1978 b): Social categorization and intergroup behaviour in children. In H. Tajfel (ed.), op. cit.

WAGLEY, C. and HARRIS, M. (1958): Minorities in the New World, New York: Columbia University Press.

WARNER, W. L., JUNKER, B. H. and ADAMS, W. A. (1941): Colour and human nature: Negro personality development in a Northern city. ACE.

WATSON, J. B. (1968): The double helix. New York: Atheneum.

WILLIAMS, J. and GILES, H. (1978): The changing status of women in society: an intergroup perspective. In H. Tajfel (ed.), op. cit.

Poznámka prekladateľa

Tajfelov text vyšiel prvýkrát v roku 1978, teda je viac ako pätnásť rokov starý. Cítime to prirodzene tam, kde Tajfel hovorí o aktuálnom sociálno-politickom dianí vo svete - dnes sme o tých pätnásť rokov múdrejší, vieme, ako mnohé veci dopadli. Z dnešného hľadiska môžme povedať, že Tajfel sa vo svojich úvahách a predpokladoch ani Veľmi nemýlil.

Intenzívne sa samozrejme za tie roky rozvíjala sociálna psychológia a pribudli aj práce o menšinovej a etnickej problematike. Z pohľadu dnešného stavu sociálnej psychológie sa môže zdať, že Tajfelov text sú "staré známe veci". Treba však povedať, že toto zdanie je do značnej miery podmienené skutočnosťou, že súčasné práce v tejto oblasti vyrástli práve na základoch postavených Tajfelom. Model sociálnej identifikácie pri definovaní skupiny (uvedomenie si členstva v skupine robí z jednotlivcov skupinu, oproti modelu vzájomnej závislosti, ktorý definuje skupinu vzájomnou interakciou členov) vrátil veľké sociálne skupiny do sociálnej psychológie. Dôraz na subjektívne prežívanie členstva v skupine a subjektívnu interpretáciu sociálnej reality ako základ sociálnopsychologického prístupu k problematike veľkých sociálnych skupín a makrosociálnych javov vôbec je odkaz H. Tajfela (a ľudí okolo neho), ktorý môžme identifikovať vo väčšine súčasných, snáď viac "sofistikovaných", príspevkoch k tejto problematike.

SPRÁVY MRG

VŠEOBECNÝ ZÁUJEM

Deti: Práva a povinnosti
Ústavné právo a menšiny
Medzinárodný zásah proti genocíde
Medzinárodná ochrana menšín
Židia v Afrike a Ázii
Menšiny a právo ľudských práv
Rasa a právo v Británii a Spojených štátoch
Utečenecká dilema: medzinárodné uznanie a prijatie
Práva mentálne postihnutých ľudí
Sociálna psychológia menšín
Vyučovanie o predsudkoch

AFRIKA

Ázijské menšiny východnej a strednej Afriky
Burundi od genocídy
Čad
Eritrea a Trigraj
Falašovia
Indickí juhoafričania
Nespravodlivosti v Zimbabwe
Jehovovi svedkovia v Afrike
Namíbijci
Nové postavenie východoafrických Ázijcov
Sahel: právo národov na rozvoj
San Kalahari
Západní Saharania
Južný Sudán
Uganda

ÁZIA

Balušovia a Patáni
Bihárioviа Bangladéšu
Číňania v Indonézii, na Filipínach a v Malajzii
India, Nagas a severovýchod
Menšiny v Japonsku - Burakumská, Kórejci, Ainovia, Okinawanovia
Menšiny stredného Vietnamu
Šiíti
Tamilci Srí Lanky
Tibeťania
Páriovia Indie

STREDNÝ VÝCHOD

Arménci
Bahaí Iránu
Beduíni Negevu
Izraelskí orientálni prisťahovalci a Drúzovia
Kurdi
Libanon
Migrujúci robotníci v Perzskom zálive
Palestínci

JUŽNÁ OCEÁNIA

Pôvodní Austrálčania
Diego Garcia: kontrast voči Falklandám
Východný Timor a západný Irian
Fidži
Kanakovia Novej Kaledónie
Maoriovia Aotearoy - Nový Zéland
Mikronézia - problém Palau

AMERIKY

Americkí Indiáni Južnej Ameriky
Indiáni z Kanady
Východní Indiáni Trinidadu a Guyany
Francúzska Kanada v kríze
Haitskí utečenci v USA
Eskimáci Kanady
Mayovia Guatemaly
Miskitskí Indiáni Nikaraguy
Mexickí Američania v USA
Pôvodní Američania: Indiáni Spojených štátov
Portoričania v USA
Postavenie čiernych v brazílskej a kubánskej spoločnosti

EURÓPA

Baskovia a Katalánci
Spolužitie v niektorých pluralitných európskych spoločnostiach
Krymskí Tatári a Volžskí Nemci
Cyprus
Flámovia a Valóni Belgicka
Menšiny na Balkáne
Rastafariáni

UTEČENCI V EURÓPE

Náboženské menšiny v Sovietskom zväze
Rómovia: Európski Cigáni
Etnickí Maďari v Rumunsku
Saamiovia Laponska
Dve Írska
Ukrajinci a Gruzínci
Migrujúci robotníci v západnej Európe

ŽENY

Arabské ženy
Ženská obriezka, kastrácia a infabulácia
Latinskoamerické ženy
Ženy v Ázii
Ženy v sub-saharskej Afrike

Úplný katalóg je dostupný v úrade MRG v Londýne

My a oni

Prečo sa niektoré skupiny cítia nadradené nad inými? Prečo "menejcenná" skupina až príliš často akceptuje hodnotenie svojho statusu "nadradenou" skupinou? Čo sa stane, keď sa "menejcenná" skupina rozhodne vyzvať "nadradenú" skupinu a ako si počínajú? Môže sa menšinová skupina snažiť dosiahnuť od majoritnej spoločnosti rovnocenné zaobchádzanie a zároveň si udržať svoju samostatnú identitu?

Sociálna psychológia menšín sa pokúša zodpovedať tieto významné otázky, ktoré sú životne dôležité na pochopenie sociálnej reality ľudských životov a zvlášť mechanizmov predsudkov a diskriminácie. Táto výstižná analýza, ktorú napísal Henri Tajfel, bývalý profesor sociálnej psychológie na Univerzite v Bristole, rozoberá pojmy ako napr. vnútorné a vonkajšie kritériá menšinovej skupiny, účinky sociálnej zmeny, proces a formy odmietania a akceptovania.

Sociálna psychológia menšín je významná práca na danú tému, ktoré pomáhajú pochopiť ako sa utvárajú vzťahy medzi menšinovými skupinami a väčšinovou spoločnosťou. Zvlášť bude užitočná pre tých, ktorí majú záujem o sociálne vedy, vzdelávanie a dosiahnutie dobrých sociálnych vzťahov.

ISBN 80-967169-1-3

Skupina pre práva menšín

- Skupina pre práva menšín, medzinárodná ľudsko-právna organizácia a registrovaný dobročinný vzdelávací spolok, sa zaoberá šetrením peripetií menšinových (a väčšinových skupín), podrobených diskriminácii a predsudkom – pracuje na výchove a aktivizácii verejnej mienky...
- Vydávame čitateľné a adekvátne správy o problémoch utláčaných skupín na celom svete. Vydávame päť nových správ ročne, permanentne revidujeme a aktualizujeme už vyšlé správy. Do dnešného dňa sme vydali vyše deväťdesiat správ, Svetový zoznam menšín a ďalšie publikácie.
- Pracujeme prostredníctvom OSN i iných partnerov, aby si svet výraznejšie uvedomoval otázky ľudských práv a spolu s vašou pomocou prepožičiavame utláčaným skupinám hlas na medzinárodnom fóre.

Podrobnosti na :

The Minority Rights Group
379/381 Brixton Road
LONDON SW9 7DE
UK

Minority Rights Group - Slovakia
Bajkalská 25
827 08 Bratislava
SR